

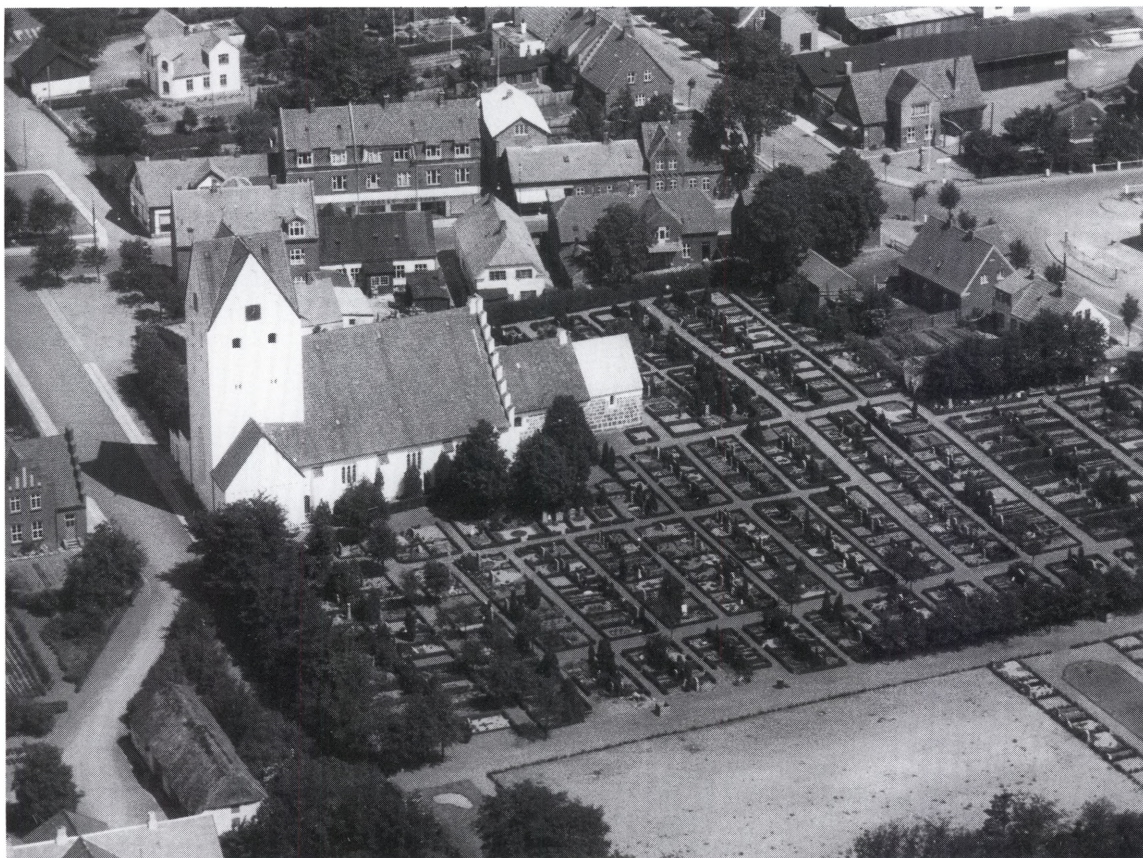

Fig. 1. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydvest. Sylvest Jensen fot. 1947. Det kgl. Bibliotek. – *Luftaufnahme von Kirche und Friedhof Südwestansicht.*

Fitting in der Gemeinde Vorbasse sind die Fundamente einer Kirche freigelegt worden. Erst in Verbindung mit der Urbarmachung der Heide um 1900 bekam die Gegend wieder die gleiche Bevölkerungszahl, wie sie im frühen Mittelalter scheinbar gehabt hat. In der Harde hat es zwei kleine Herrensitze gegeben: Urup (Gemeinde Grindsted) und Donslund (Gemeinde Hejnsvig). Ausschnitt aus der Karte der Gesellschaft der Wissenschaften 1803-04.

Fig. 2. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1989. – *Nordostansicht der Kirche.*

GRINDSTED KIRKE

SLAVS HERRED

Sognet nævnes første gang i kirkelisten i Ribe Olde-moder (ved midten af 1300'rne), hvor kirken er sat til en afgift på 4 skilling sølv (jfr. s. 1020f.).

Kronen solgte 1712 kirken, dvs. dens kirketiende med vedligeholdelsespligten, til Peder Muldvad, sognepræst i Ringgive.¹ 1723 fik sognepræst Peder Arensberg i Hvejsel skøde på kirken, som han imidlertid overlod til sin svigersøn, præsten i Grindsted, David Foss, hvis enke bragte den til sin anden mand, cand. theol. Johan Risum i Dal.² Johan Risum solgte 1737 kirken til Gerhard de Lichtenberg til Engsholm (jfr. (†)altertavle),³ der ved midten af 1700'rne ejede adskillige kirker i Øst- og Midtjylland, bl. a. kirkerne i Ølgod, Grene og Hejnsvig. Kirken forblev under Engsholm, indtil kammerråd Nicolai Duus 1770 afhændede den til sognepræst, senere provst,

Christopher Sølling, Grindsted, og kromand Poul Hansen, Dal. 1788 overlod Poul Hansen sin halvdel til pastor Sølling,² der ejede kirken til sin død 1809.⁴ Kirken forblev i slægten og var i 1800'rne i familien Høgsbro's eje,⁵ indtil den 1918 af læge Olaf Høgsbro solgtes til sognet for 6.045 kr. Den overgik til selveje 1922.

Sognet, der siden 1919 har udgjort et selvstændigt pastorat, var indtil 1641 anneks til Hejnsvig,⁶ 1641-1810 hovedsogn i pastoratet Grindsted-Hejnsvig. Fra 1810 var det hovedsogn for Grene og 1822-32 tillige for Hejnsvig. 1915 og 1919 opførtes filialkirker i Nollund og Urup (se s. 2262 og 2267).

Grindsted og Grene var i middelalderen og i århundrederne efter reformationen en del af det såkaldte Jelling sysselprovsti.⁷ Tilsyn med kirkebyg-

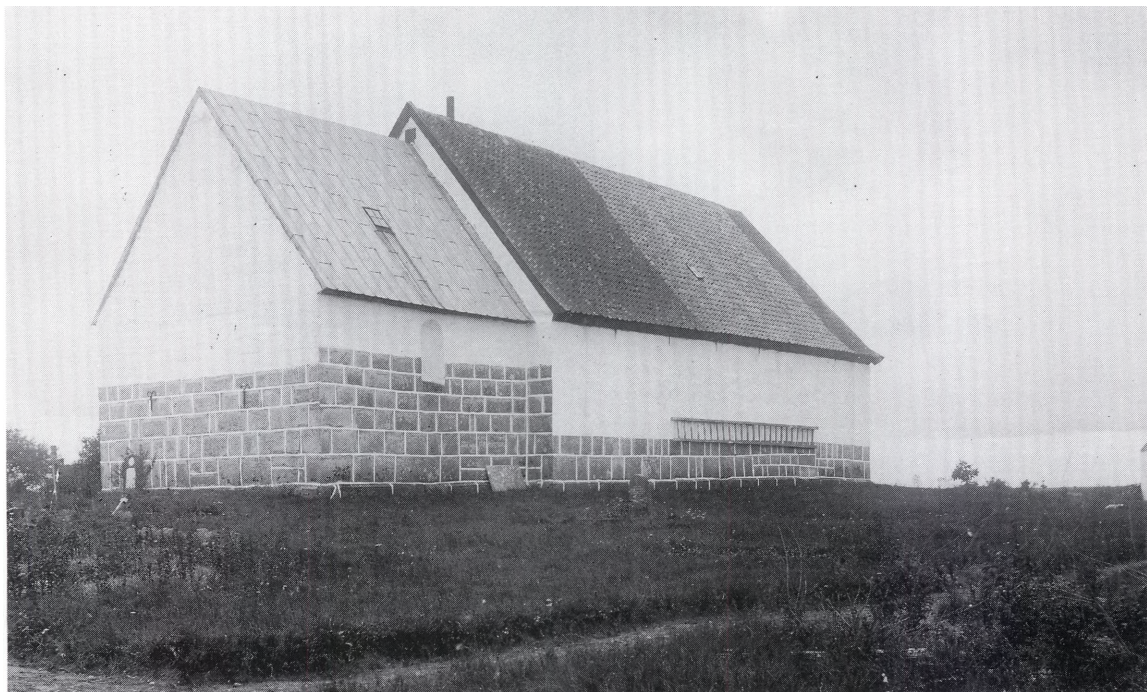

Fig. 3. Den gamle kirke set fra nordøst. Carl Neergaard fot. 1896. – *Nordostansicht der alten Kirche.*

ningerne og revision af regnskaberne blev foretaget af en sysselprovst (jfr. indskriften på den gamle (†)prædikestol); som et levn herfra er bevaret regnskaber 1614-20 og 1676-86.⁸

Provst Christopher Sølling, der forblev kirkeejer efter at han 1784 var flyttet til Torstrup og Horne, kom 1790 – muligvis foranlediget af efterfølgeren Ove Kasbjerg⁹ – i alvorlig strid med sognet, da han lod kirkens blytag erstatte med tegl.¹⁰ Begivenheden gav næring til et *sagn*, der fremstillede Sølling som en meget ugudelig mand: blyet blev omstøbt til kugler, men et skib, der skulle fragte kuglerne fra Vejle til København, sank »for ugudeligheds skyld« ved Sjæl-

lands Odde.¹¹ – Et *lynneslag* 20. dec. 1760 forrettede betydelig skade på kirken.¹²

Et brudstykke af en **runesten* fra vikingetiden blev 1925 fundet i en stenbunke, der blev tilovers ved kirkens ombygning 1921-23. Af indskriften kan kun læses »...efter Gunner...«. Nu i Grindsted Museum (inv. nr. G. 270).¹³

Under kirkens ombygning 1921-23 var gudstjenesten henlagt til det nærliggende missionshus. Med biskoppens tilladelse blev døbefont, alterbord og orgel flyttet over i missionshuset, hvor der allerede tidligere havde været holdt gudstjeneste, men uden dåb og altergang.¹⁴

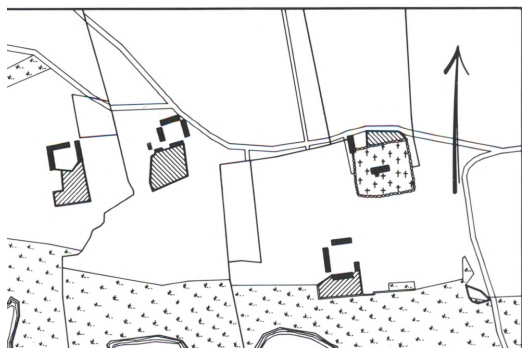

Fig. 4. Matrikelkort 1:10000, målt af C. W. Balsløw 1819 og kopieret af E. Hansen 1851. – *Katasterkarte.*

Den stærkt udvidede kirke, kaldet »Hedens domkirke«,¹⁵ er nu omgivet af den voksende by. Den oprindelige kerne, en lille kvaderstenskirke, der betjente det udstrakte hedesogn, er rejst på et øst-vest vendt bakke drag ca. 250 m nord for Grindsted å ved landevejen, nu Borgergade, mellem Vejle og Varde. Matrikelkortet (fig. 4) viser, at kirke og kirkegård i begyndelsen af 1800'erne lå frit omgivet af marker med nogle få gårde.

Kirkegården, der 1768 blev opmålt til 121×94½ alen (ca. 76×59 m), er 1919 og 1945 udvidet til

det dobbelte ved tilkøb af jord mod syd og syd-øst. Kirkegården har bevaret sine gamle skel mod vest, nord og øst. Den hegnes af »dobbelt« kampestensdiger om både det gamle og det nye afsnit; mod nord er der dog et plankeværk. – Stendigerne, hvoraf det søndre blev flyttet ud i forbindelse med udvidelsen, måtte før som nu udbedres med års mellemrum. 1619 førtes der således 41 læs nye sten til kirkegården, og murmanden Laurids Christensen arbejdede selvanden i 14 dage med at lægge stenene op.¹⁶

Kirkegårdens *indgange* i vest er to murede, hvidtede og teglhængte portaler, på hver sin side af tårnet og bygget sammen med dette; de har rundbuede porte og ganglåger. Den nordre (fig. 5) er kirkegårdens gamle hovedindgang, i sin kerne vel fra senmiddelalderen, den søndre er muret 1921-23 i forbindelse med kirkens udvidelse som en efterligning af den nordre. En lille portal i østdiget med ganglåde er ligeledes gammel. Den rundbuede åbning, 105 cm bred, er falsat i begge sider, og tagfladen vender ind mod kirkegården. – Indgangene, i ældre tid benævnt som »stetter«, var tidligere udstyret med *†riste*, - og åbningerne var lukket med drejelige »svingler«. I den vestre port, »kirkeporten« eller »ligporten«, opsattes 1683 fløje af egetræ.¹⁷

En toiletbygning i kirkegårdens nordvestre hjørne er opført 1975 ved arkitekt Hans Chr. Møller, Grindsted. Missionshuset på den anden side vejen vest for kirken er fra 1919 og tegnet af

Fig. 5. Kirkegårdsportal (s. 2227), set fra nordvest. Foto. o. 1920 i Grindsted Museum. – *Eingang zum Friedhof, Nordwestansicht.*

Fig. 6. *†Klokkestabel* på kirkegården, nedrevet 1923 (s. 2227). Set fra sydvest. Foto o. 1920 i Grindsted Museum. – *Friedhof, †Glockenhaus, abgerissen 1923. Südwestansicht.*

arkitekt Frits Jensen. På matrikelkortet 1819 (fig. 4) ses sognets gamle *†skolebygning*, bygget af Gerhard de Lichtenberg 1741.¹² Skolen, hvis søndre ende strakte sig ind på kirkegården, bestod af otte fag og rummede både skolestue og beboelse for degnen samt stald og lo til to køer og ti får.

†Klokkestabler. Indtil 1923 hang klokken i en tømret klokkestabel (fig. 6) på en lille høj øst for koret. Den sidste bar årstallet »1860«, da den ifølge synsprotokollen blev fornyet og gjort større.¹⁸ Den var den sidste af flere klokkestabler, der havde afløst hinanden siden middelalderen (sml. de kullede kirker i Grene og Hejnsvig, s. 2283 og 2335). I sommeren 1615 byggede tømmermand Søren Møller i Keldkær (Bredsten sogn, Vejle amt) med svende og savskærere således et nyt »klokkehus«, hvortil der blev indkøbt egetømmer og fyrrefjæle til at tække huset og klæde gavlene med. Tre vogne hentede mesteren og hans syv medhjælpere, der var på kost i 16 dage. Da arbejdet var afsluttet, delte arbejdsfolkene og sognemændene en tønde øl.¹⁶ 1680 blev

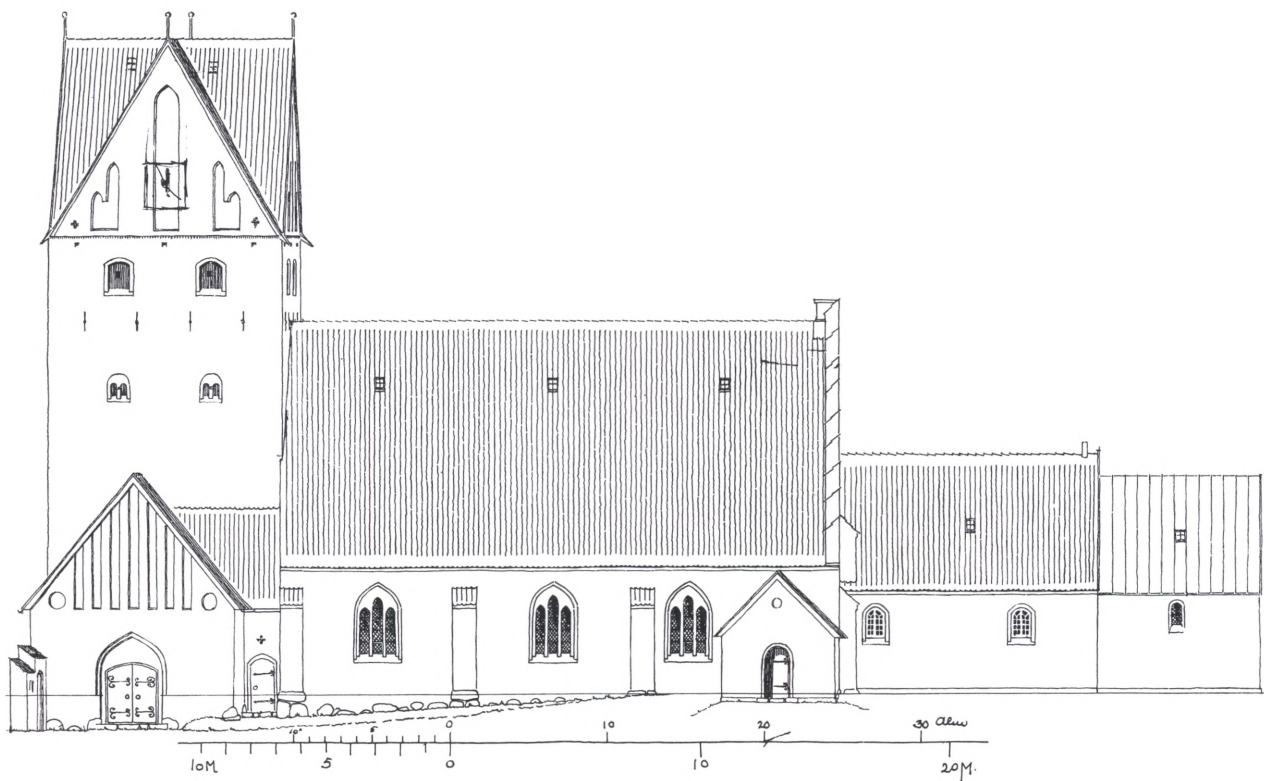

Fig. 7. Forslag til kirkens udvidelse. Opstalt af kirkens sydside, tegnet af Harald Lønborg-Jensen 1920. I Grindsted Museum. 1:300. – *Vorschlag zum Ausbau der Kirche. Aufriss von der Südseite 1920.*

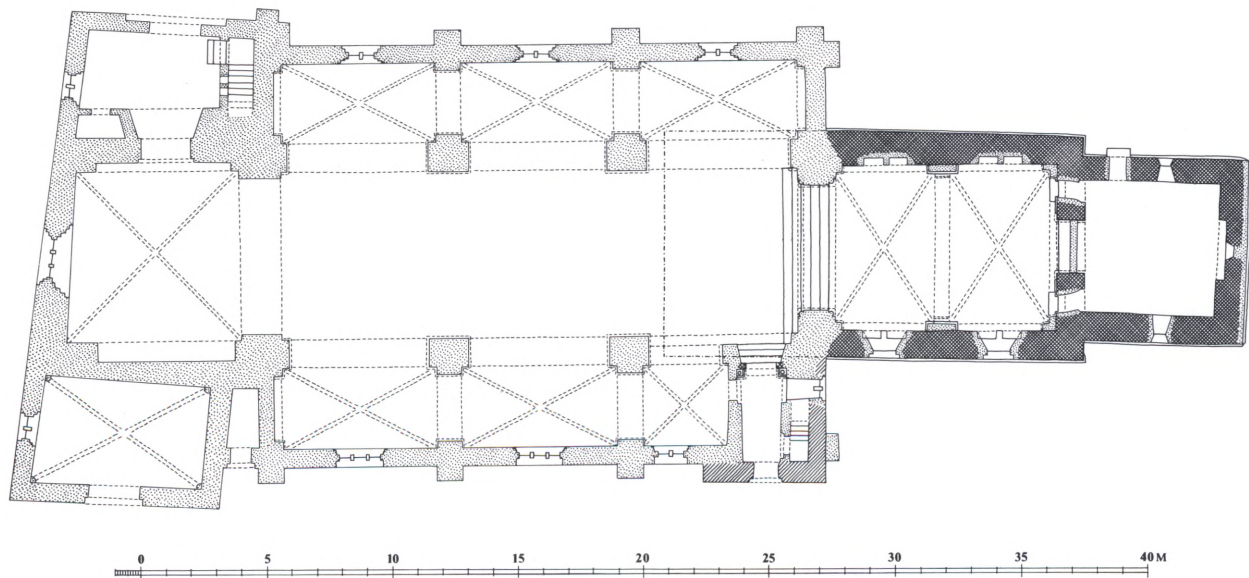

Fig. 8. Grundplan 1:300. Tegnet af Marianne Nielsen 1991 på grundlag af plan ved C. M. Smidt og Harald Lønborg-Jensen 1920 og opmåling af kirkens ældre dele ved Henrik Jacobsen 1986. De stiplede linier angiver den gamle kirkes udstrækning mod vest før udvidelsen. – *Grundriss. Die punktierten Linien zeigen die Ausdehnung der alten Kirche vor der Erweiterung.*

det gamle klokkehus taget ned, og et nyt bygget.¹⁷ Trods fornyselsen bemærkedes det dog allerede 1700, at klokken hang »i noget brøstfældigt træværk«.¹⁹ Præsten omtaler 1766 stablen som et »træhus«,¹² og 1810 var klockens »skur« så ringe, at man frygtede, at det skulle styrte sammen.²⁰

Den velholdte kirkegård prydes af en række store elmetræer langs vestdiget og omkring kirken. Indtil slutningen af 1800'erne lå kirkegården hen som en »grønning« med et tæppe af græs og lyng (fig. 3). 1888 lod et udvalg for indsamlede midler anlægge grusbelagte gange og plante grantræer inden for digerne,¹⁴ og i de følgende år blev kirkegården udstykket i faste gravsteder.

En *annekskirkegård*, Søndre kirkegård, er 1961-63 anlagt syd for åen efter tegning af landskabsarkitekt Aage Stenbæk.

BYGNING

Kirken består af et romansk anlæg, kor og skib, der ved en storstilet ombygning 1921-23, ledet af arkitekt Harald Lønborg-Jensen, er udvidet mod vest. I den nye kirke indgår det gamle skib som kor og det gamle kor som sakristi. Det tilbyggede afsnit er et treskibet anlæg med et stort tårn i vest, flankeret af to korsarm lignende udbygninger. I nybygningens sydøstre hjørne indgår dele af et senmiddelalderligt våbenhus. Orienteringen har en mindre afvigelse mod syd.

Af den oprindelige kvaderklædte kirke er bevaret koret og det meste af skibet; den vestre trediedel blev fjernet forud for nybyggeriet 1921. Fundet af en nord-syd gående fundamentsgrøft²¹ i kirkens vestende, ca. 2 m fra gavlen, viser, at den romanske bygning muligvis har fået en *vestforlængelse(?)* en gang i løbet af middelalderen, således som det for eksempel var tilfældet i den nærliggende Fåborg kirke (s. 1752).

Den fladloftede kirke, ca. 23 meter lang, fik aldrig noget tårn. Korets grundplan synes afsat som et kvadrat. Indvendig udmærker den ellers anonyme bygning sig ved interessante arkitekturdetaljer: en alterniche i korvæggen og en rigt udformet triumfvæg med nu forsvundne, søjlebårne sidealternicher.

Materialer. Den udvendige murbeklædning består af granitkvadre over en profileret *sokkel* med hulkant over en rundstav. Soklen er stærkt eroderet i koret og i skibets sydside, hvor den flere steder er suppleret med nyhuggede sten. Hjørnerne er maltrakterede; kun skibets nordøstre hjørnekvader er intakt, og den har en lille lodret tovvstav i hjørnet. Soklen manglede under størstedelen af den fjernede vestgavl, hvilket kan skyldes, at gavlen er flyttet ud i forbindelse med en forlængelse. I de kvaderklædte facader er de største formater som vanligt brugt forneden. I skibets sydside måler de tre første skifter regnet fra neden henholdsvis 58, 50 og 42 cm.²² Enkelte skifter er delt op i halve kvadre.

Kvaderstensmurværket bærer næsten overalt præg af *omsætning* og *ommuring*, hvorunder de oprindelige åbninger er gået tabt. Bedst bevaret er korets nordside, mens skibets nordside kun er kvaderklædt forneden (jfr. fig. 3); resten er af rå marksten, pudset og hvidtet. Korgavlen blev totalt omsat i det ydre 1815.²³ Her er kvadrene genbrugt helt op til spidsen. Den nedbrudte vestgavl var ommuret før 1766;¹² men om der her var tale om en reparation eller en nymuring i forbindelse med en middelalderlig udvidelse kan ikke afgøres. Ifølge F. Uldall, der besøgte Grindsted 1889, var gavlspidsen af røde mursten i forskellige størrelser. – Overskydende kvadre fra nedrivningen 1921 synes i udstrakt grad at være blevet brugt i en kælderskakt ved skibets nordside.

En lille undersøgelse ved korets nordside 1985 viste, at det *romanske fundament* er lagt i en grøft, mere end 1,6 meter dyb. Nederst er grøften fyldt med grøft gulbrunt sand; herover følger et 40 cm tykt lag af håndstore marksten lagt i sand og herover igen et fast pakket lag af *kvaderafslag*, der danner grundlag for store utilhugne kampesten, hvorpå det profilerede sokkelskifte er sat.²⁴

Vinduer. Af de oprindelige vinduer er kun korets østre og nordre bevaret; sydvinduet er en rekonstruktion fra 1921 – vistnok ved genanvendelse af en overligger, der tidligere var indmuret vestligst i skibets nordside. De højt anbragte vinduer, hvoraf det østre indgår i alternichen

Fig. 9. Den gamle kirke set fra sydøst. Foto o. 1910 i Det kgl. Bibliotek. – *Südostansicht der alten Kirche.*

(fig. 13), adskiller sig fra normen ved indvendig at være vandret afdækket med stensbjælker. Østvinduet ydre halvdel er gået tabt senest ved korgavlens omsætning 1815. Nordvinduet, der er genåbnet 1921, har udvendig en monolit overligger og sålbænksten.

Såfremt der virkelig har været tale om en vestforlængelse af skibet, må *dørene* være blevet flyttet mod vest i forbindelse hermed. At dømme efter fotografiet (fig. 18) har *norddørens* østre karm siddet knap 5 meter fra skibets vestre hjørne. Den tilmurede, granitindfattede dør, der forsvandt endeligt 1921, dækkedes foroven af en flad bue af tegl. Soklen var ført hen under døren med et udhugget trin. Ved nedbrydningen 1921 viste det sig, at tilmuringen var relativ sen og foretaget med små teglsten.²¹

Syddøren (fig. 11), der oprindeligt har været en (to)søjleportal med tympanon, var stærkt ændret, muligvis som følge af dørstedets flytning. De adspaltede granitdele blev 1921-23 bragt sammen og rekonstrueret, samtidig med at dø-

ren blev sænket trekvart meter. Ved Uldalls besøg 1889 bestod døren af en smal, firkantet åbning med sider af glathugne kvadre, dækket af tympanet under et rundt bueslag af kilesten;²⁵ soklen var afbrudt af døråbningen. Under nedbrydningen af skibets sydvestre hjørne 1921²¹ fandt håndværkerne en profileret base med tre hjørnehoveder samt nogle stykker af søjleskafterne (fig. 12). Med udgangspunkt i disse dele genskabte arkitekten to søjler med nyhuggede kapitæler (med palmet og løvemotiv), en ny base i vest og nye søjleskafter; gammel er kun den østre base og det nederste af skaftet herover. Det halvcirkulære *tympanon* (fig. 10) indeholder et lavt, tilsyneladende aldrig færdiggjort relief af den tronende Kristus mellem to apostle(?). Kristus har korsglorie, og sidefigurerne er stående, men relieffet er med Mackeprangs ord »så lavt og udførelsen så ringe, at man intet kan sige om enkelthederne«.²⁶ Motivet har en vis lighed med et tympanon nu indmuret i koret i Bække kirke (Anst hrd.).

Fig. 10-12. Syddøren (s. 2230). 10. Tympanon. Kristus mellem to apostle(?). NE fot. 1989. 11. Den rekonstruerede dør. NE fot. 1989. 12. Søjlefragmenter, fremdraget 1921. C. M. Smidt fot. – *Der Südeingang. Tympanon, Christus zwischen zwei Aposteln (?). Der rekonstruierte Eingang. Säulenfragmente, freigelegt 1921.*

Indre. Langmurene er indvendig af ukløvede marksten, mens både korvæggen og triumfvæggen er beklædt med kvadre. I korvæggen er en usædvanlig, tagformet *alterniche* (fig. 13), knap 4 m høj, 227 cm bred og 33 cm dyb. Nichen, der som nævnt indeholder et vandret afdækket vindue, er sat af veltildannede kvadre med retvinklede hjørner. I 5. og 6. skifte er hjørnekvadrene erstattet med tværgående kvadre uden hjørnebebugning, rimeligvis for at skabe forbandt. Den tagformede afslutning udgøres af to stenbjælker, båret af to hulkelede kragsten. Spærstikket er som form sjældent i den jyske granitarkitektur; de eneste kendte paralleller er to korvinduer i den nærliggende Horne kirke (s. 1446).

C. M. Smidt, der 1922 havde lejlighed til at undersøge nichen, kom til det resultat, at »blændingen«, som han betegnede den, var yngre end korvæggen.²⁷ Denne opfattelse er dog næppe rigtig, idet kvadrene fra første færd synes tildannet med henblik på en *alterniche*.²⁸ Lignende nicher i korvæggens murliv kendes i Fjaltring kirke i Ringkøbing amt, og i flere sjællandske kirker fra o. 1200.²⁹ Men disse *alternicher*, der som regel er rundbuede og halvcirkulære i plan, når kun undtagelsesvis helt til gulvet.³⁰ De kan opfattes som en slags erstatning for en egentlig apsis og har vel haft samme funktion som side-*alternicherne*: at danne en baggrund for selve altret.

Fig. 13. Alterniche i korvæggen (s. 2231). C. M. Smidt fot. 1922. – *Altarnische in Chorwand.*

Triumfmuren (fig. 17), oprindelig med to flankerende $\dagger$ sidealternicher, er totalt ændret og til dels ødelagt i forbindelse med byggeriet 1921-23. Korbuen blev lukket og tjener nu som en slags baldakin bag kirkens nye alter, og sidealternicherne, der var tilmuret længe forinden, blev brudt igennem for at give plads til to døre til sakristiet. En opmåling fra 1921 (fig. 15) giver sammenholdt med fotografier et ret sikkert indtryk af den oprindelige indretning, der med de »søjlebårne« niches har mindet om nabokirken i Ølgod (s. 1524f.). Den smalle korbue, kun 212 cm bred, er forsynet med en skråkantsokkel, der ligesom i Ølgod er ført hele vejen hen langs triumfmurens vestside, men udeladt på østsiden. De profilerede *kragbånd* (fig. 15) er individuelt udformede: den nordre er højere og har flere led end den søndre.

Som $\dagger$ sidealternicherne stod 1921, var den nordre tilmuret med granitkvadre og kun nordsiden erkendelig; den søndre var udmuret i tegl og den øvre del ødelagt (i 1500'rne?) ved gen-

nembrydningen af en opgang til prædikestolen. Nicherne har været halvcirkulære i plan og har formodentlig været afsluttet med runde buer ligesom korbuen.³¹ I den søndre var bevaret en stenplade (bordplade) i bunden, og under begge niches viste lodrette felter, at pladerne havde været »båret« af rejste, indfældede kvadre, der har skulle gøre det ud for pilastre eller søjler.

Med de bærende søjler minder alternicherne i Grindsted (og Ølgod) om centralmotivet, den tronende Maria, i det gyldne alter fra Lisbjerg (DK. Århus, s. 1406). Her er figuren anbragt i et rundbuet felt (det himmelske Jerusalem), båret af en solid støttepille. Som foreslået af Harald Langberg synes denne opbygning inspireret af »monstransagtige tabernakler«,³² og det er vel tænkeligt, at alternicherne i de to midtjyske kirker, udstyret med helgenfigurer, har skullet illudere sådanne monstranser opstillet på hver sin side af korbuen.

Kirken stod indtil 1921 med flade *bjælkelofter*, der stadig er bevaret i koret (det nuværende sakristi). Loftet ligger her så lavt, at både korvægens alterniche og østsiden af korbuen (jfr. fig. 14) rager op bag bjælkerne. Rummet har dog næppe haft åben tagstol; snarere synes korets langmure aldrig at være ført op i den højde, som bygmesteren havde tilsigtet. – Triumfmurens *gavltrekan*t (fig. 17) er af marksten.

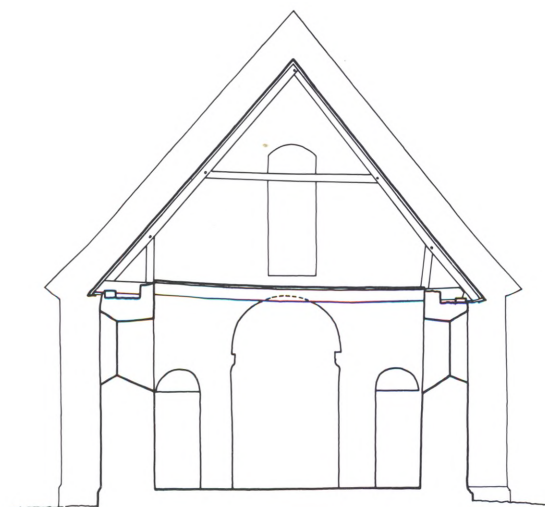

Fig. 14. Tværsnit 1:150 gennem koret, set mod vest. Målt af Henrik Jacobsen 1986, tegnet af Marianne Nielsen 1991. – *Querschnitt durch Chor gegen Westen.*

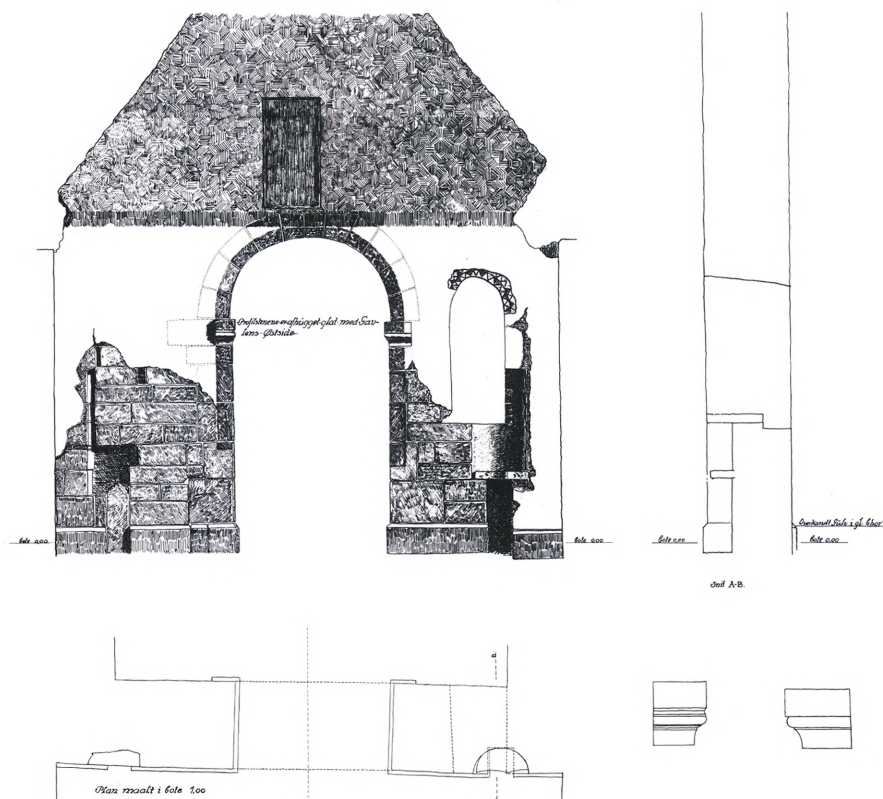

Fig. 15. Opmåling af triumfmuren (s. 2232) ved Harald Lønborg-Jensen 1920: vestside, plan og tværsnit. Den søndre sidealterniche er ødelagt ved gennembrydningen af en opgang til prædikestolen. 1:100. I NM. – *Triumphwand: Westseite, Grundriss und Querschnitt. Vermessen 1920.*

Ændringer og tilføjelser. Som nævnt er det muligt, at kirken engang i løbet af middelalderen er blevet forlænget mod vest. Hvornår dette i så fald er sket, véd vi ikke, men hvis norddørens fladbuede afslutning er kommet til i den forbindelse, er der formodentlig tale om en senmiddelalderlig udvidelse.

Det senmiddelalderlige våbenhus, hvoraf nu kun øst- og sydsiden er tilbage, er muret dels af munkesten, dels af kvadre. I gavlen er en rundbuet, falset dør. Et lille, firkantet vindue i øst er udvidet og flyttet nordover i forbindelse med husets omdannelse 1921. Taget var da af tegl; 1684¹⁷ havde huset blytag, der inden 1700¹⁹ delvis var udskiftet med tegl. Bjælkeloftet var endnu 1828²³ uden brædebeklædning. Ved Uldalls besøg 1889 var der oplagt et bræddeloft, som skjulte tympanet.

Tagbeklædningen bestod i 16-1700'rne af bly, der fra tid til anden blev støbt om og lagt op på ny. Peder Enevoldsen blytækker med svende fik

1678 29 slette daler for blyarbejde, og 1682 betales blytækker Peder Eskesen for syv »opgange« på skibets nordside.¹⁷ Kirkeeejeren, provst Christopher Sølling i Torstrup, fik 1792 kancelliets tilladelse til at udskifte skibets blytag med blåglaserede tegl. Dette affødte en protest fra sogneboerne, vistnok inspireret af præsten.

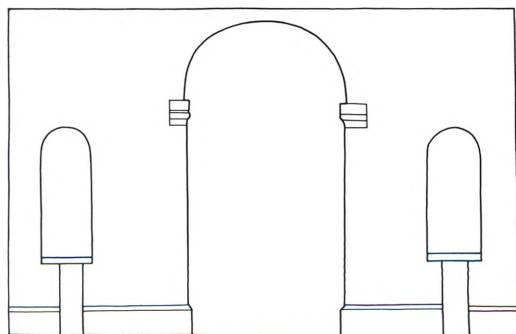

Fig. 16. Rekonstruktion af triumfvæggens oprindelige udformning (s. 2232) ved Niels Jørgen Poulsen, tegnet af Marianne Nielsen. 1:100. – *Triumphwand. Rekonstruktion des ursprünglichen Aussehens.*

Fig. 17. Triumphmuren set fra vest under kirkens ombygning 1921-23 (s. 2232). C. M. Smidt fot. – *Triumphwand während des Umbaus der Kirche, 1921-23. Westansicht.*

Kirkens *vedligeholdelse* omfattede i øvrigt reparationer af murværk, gulve, lofter og vinduer. 1735 fandt kirkesynet, at kirken var i dårlig stand.³³ En istandsættelse 1740 under den nye kirkeejer Gerhard de Lichtenberg omfattede fortrinsvis inventaret (jfr. altertavle). 1792 var væggene »skimlede og skidne«.³⁴ 1815 var hele kirken under reparation, bl. a. blev korets østende ommuret.²³ – Kirken havde 1700¹⁹ i alt fire *vinduer*: tre i sydsiden, hvoraf et i koret, og et i skibets vestgavl. Vinduernes trækarme blev 1882-83¹⁸ udskiftet med rundbuede støbejerns-

rammer, således som det ses på fotografier forud for ombygningen 1921. – 1810 var fyrretræsbrædderne i vestenden af *loftet* så forrådnet, at »menigheden ikke kunne opholde sig der uden at udsættes for farlige følger, dels af nedfaldende, rådne stykker og dels for deres helbreds skyld«.²⁰ En *lem* til loftet, i skibets vestende, ønskedes flyttet 1830.¹⁸ Skibet fik nye bjælker 1842, og 1853 blev loftet malet med oliefarver.¹⁸

Planer om en ny kirke. Indbyggertallet i Grindsted sogn steg mellem 1850 og 1901 fra 605 til 1227, og fortsat hedeopdyrkning og anlæg af

Fig. 18. Den gamle kirke set fra nordvest. C. M. Smidt fot. o. 1920. – *Die alte Kirche. Nordwestansicht.*

jernbaner førte til yderligere godt en fordobling inden 1930, da folketallet nærmede sig 4000. De åndelige rørelser, især den indremissionske vækelse, gav sig udslag i en betydelig kirkegang og gjorde, at kirken efterhånden følte alt for lille. Pladsmanglen blev i første omgang afhjulpet ved opførelsen af filialkirker i Nollund og Urup, indviet 1915 og 1919, men samtidig tog menighedsrådet initiativ til en udvidelse af den gamle kirke i Grindsted. 1916 blev ønsket forelagt biskoppen i Ribe. Han havde forståelse for sagen, men foreløbig afventede man dog verdenskrigens afslutning. Efter anmodning fra Kirkeministeriet indberettede man i de følgende tre år antallet af kirkegængere. Tallene talte deres tydelige sprog: kirkens størrelse stod ikke i et rimeligt forhold til kirkegængernes antal. Ved et kirkesyn i juni 1917 ankede menighedsrådet over, at kirken på højtidssage var så overfyldt, at mange måtte gå bort.

Ombygning og udvidelse 1921-23. I januar 1920 anmodede ministeriet menighedsrådet om sna-

rest muligt at indsende tegning og overslag til en udvidelse af kirken, udarbejdet af en af de arkitekter, som den kgl. bygningsinspektør havde indstillet. Det blev arkitekt Harald Lønborg-Jensen under medvirken af C. M. Smidt, København, der kom til at forestå arbejdet.³⁵ Hans tegninger blev forelagt menighedsrådet i februar 1920 og antaget i august samme år. Allerede det foregående år forelå der dog to *projektforslag*, udarbejdet af arkitekterne Eiler Boserup, Skive, og Frederik M. R. Draiby, Århus.³⁶ Af deres skriftlige redegørelser¹⁴ fremgår det, at Draiby havde tænkt sig at udvide skibet mod nord med et dobbelt sidekapel og forsyne koret med en apsis; et tårn skulle anbringes ved det sydvestre hjørne og våbenhuset fjernes, så tympanet over syddøren igen blev synligt. Ifølge Boserups forslag skulle det gamle kor bruges som ligkapel og våbenhuset som præsteværelse. Et tårn i vest skulle trækkes helt ud til kirkegårdsdiget og hovedindgangen være i tårnets nordside; tårnets rygning skulle gå på

tværs af kirkens tag. Ved at udnytte terrænets naturlige fald mod vest og lægge gulvet lavere end i den gamle kirke søgte han at opnå større højde, selvom det gamle loft blev forlænget vandret mod vest.

Som det vil ses, genfindes adskillige tanker fra Boserups forslag i *Lønborg-Jensens projekt*. Han havde få år forinden forestået udvidelsen af Haslev kirke (DK. Sorø amt, s. 565f.). I Ribe amt var han kendt fra opførelsen af filialkirkerne i Stenderup og Skovlund (s. 1593-98) samt Bramminge kirke, og han var, da han blev engageret i Grindsted, i gang med ombygningen af Hejnsvig kirke (s. 2335) og opførelsen af den lille kirke i Skjoldbjerg (s. 2325).

Lønborg-Jensens kirke i Grindsted, som han vist selv opfattede som sit hovedværk, er en stor treskibet bygning, en art basilika, opført i tilknytning til og med genanvendelse af den gamle

kirke. Den nye bygning blev ført helt ud til det vestre kirkegårdsdige og tårnets vestmur opført i flugt med den middelalderlige kirkegårdsportal. Som det ses af grundplanen, står kirkens vestende derfor med skæve vinkler, et forhold der indvendig er delvist udlignet ved varierende murtykkelser og som knap nok bemærkes af den besøgende. Som allerede beskrevet blev den gamle kirkes vestende brudt ned og det tidligere skib reduceret til kor med alterniche i korbuen, mens det gamle kor blev lukket af og indrettet til sakristi. I dette rum har man rekonstrueret vinduet i syd, mens der i nord er brudt en ny indgang, en præstedør, med granithugget udsmykning: fem rundbuede felter i en rektantet overligger og karme med tolvstav. To rundbuede døre, på de gamle sidealternichers sted, leder ind til det omdannede kor (fig. 24), hvis træloft er afløst af to indmurede krydshvælv, hvi-

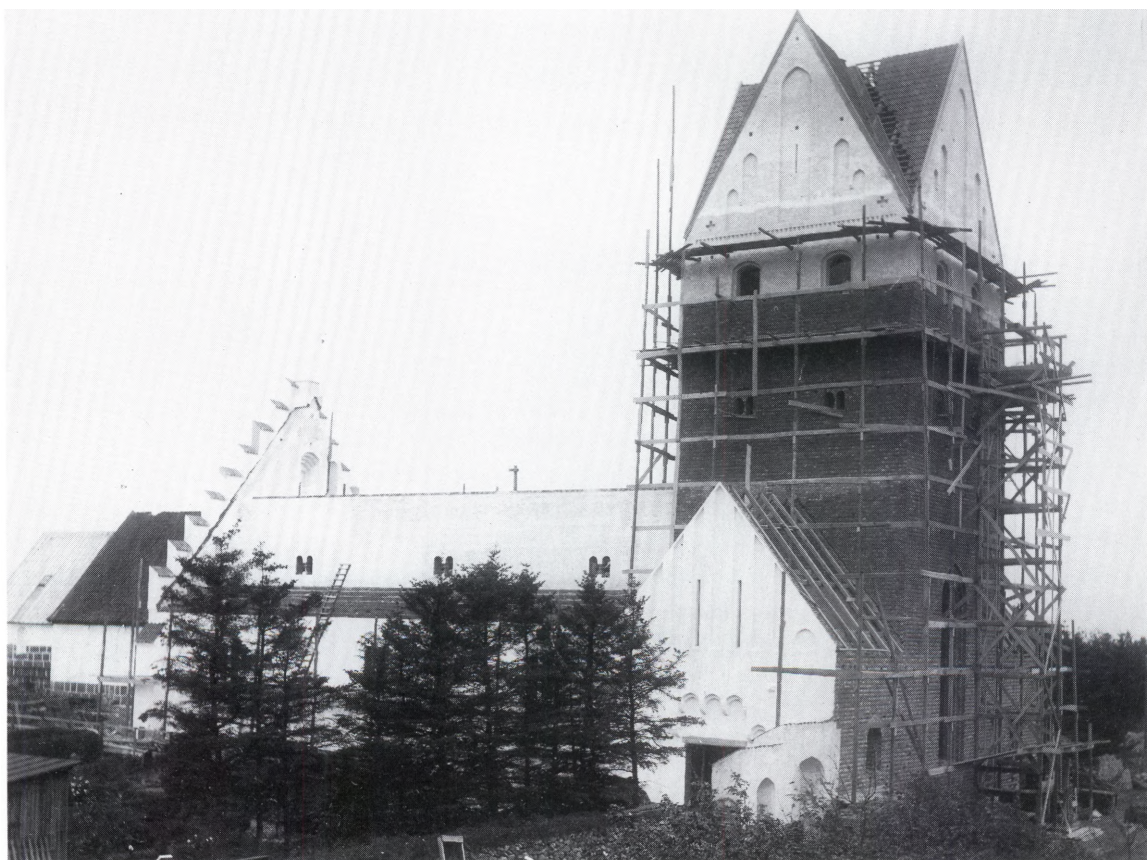

Fig. 19. Kirken under ombygning 1921-23. Set fra nordvest. C. M. Smidt fot. – Kirche während des Umbaus 1921-23. Nordwestansicht.

Fig. 20. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1989. – *Südostansicht der Kirche.*

lende på falsede piller med kraftige kragbånd, spidse buer og affasede ribber. I væggene er udhugget små nicher, og i syd er to falsede, fladbuede vinduer, hvori der 1973 er indsat *glasma-lerier* af Knud Lollesgård.

Koret og den nye kirke forbindes ved en stor rund bue, smykket af søjler og en omløbende rundstav, der tydeligt er inspireret af Veng kirkes romanske arkitektur (sml. også Skjoldbjerg kirke, s. 2325). I den tilbyggede kirke ligger gulvniveauet seks trin (0,9 m) lavere end i den oprindelige kirke. Arkitekten har udnyttet terrænfaldet vestover (jfr. fig. 7) og ved afgravning opnået en betydelig højdevirkning. Til gengæld bevirker terrænforskellen, at gulvet i det nye skib nu ligger et godt stykke under gulvet i det gamle våbenhus. Her leder en trappe ned til den sænkede og rekonstruerede portal, skibets gamle syddør. Midtskibet i den nye tredelte kirke dækkes af et højtstående træloft. Sideski-

bene, der har krydshvælv, adskilles fra midtskibet ved hver tre rundbuede arkader, båret af svære piller med rundede kragbånd. I højkirkens mure er små falske åbninger (biforier). Fagdelingen i det treskibede anlæg, der er samlet under et stort tegltag, markeres udvendig ved støttepiller, hvorimellem der er store, dobbelte og tredobbelte spidsbuevinduer. – Våbenhuset blev som nævnt bygget ind i den nye kirke; kun sydgavlen markerer dets tilstedeværelse. Fra det ombyggede våbenhus leder en trappe op til loftet over skibet. Vest for våbenhuset, i søndre sideskibs østre fag, er afskildret et rum, der bruges som præsteværelse. Under det tilsvarende fag i den nye kirkes nordøstre hjørne er indrettet en *varmekælder* og et brændselsrum med adgang via en trappe langs den gamle kirkes nordside.

Det kraftige *tårn*, der er indbygget i skibets vestende, har blændingsprydede spidsgavle mod alle fire verdenshjørner. Det flankeres af

tværstillede udbygninger, små korsarme, hvoraf det nordre tjener som våbenhus, det søndre som ligkapel. Korsarmenes gavlblændinger synes inspireret af de sengotiske gavle i Vorbasse (se s. 2300). Det hvælvede tårnrum med orglet åbner sig mod kirken ved en rund bue. I mellemstokværket, af arkitekten betegnet som »tårnsalen«, er 1989 indrettet et *kirkemuseum* med ældre inventardele og gravminder (se inventar). Dette rum, med en kamin i vestsiden, har romaniserende tvillingeåbninger, mens klokkestokværket står med i alt otte fladbuede og falsede glamhuller.

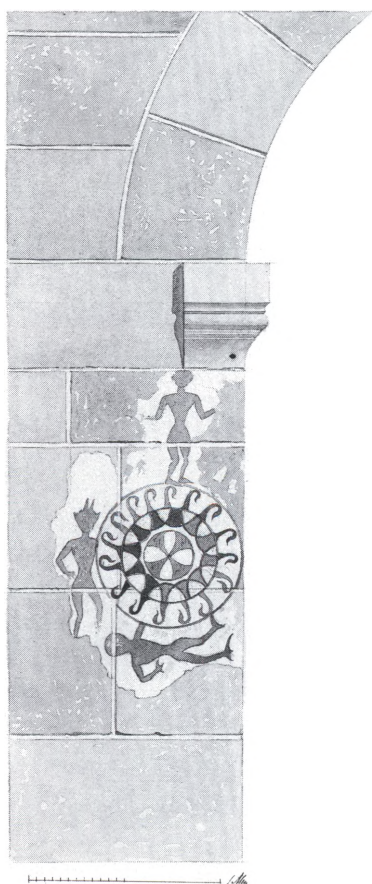

Fig. 21. †Senmiddelalderligt kalkmaleri på triumfvæggens nordside. Indvielseskors anbragt som centrum i et lykkehjul, hvor djæveskikkelser har erstattet de traditionelle konger (s. 2238). Akvarel af Jacob Kornerup 1883. 1:25. – †Spätmittelalterliche Wandmalerei an der nördlichen Triumphwand. Konsekrationskreuz als Zentrum eines Glücksrads, wo Teufelsgestalten die traditionellen Könige ersetzt haben. Aquarell 1883.

Alt er håndværksmæssigt af høj kvalitet. Murene er af store teglsten i munkestensstørrelse, tre sten dybe med en stens hulrum, højkirkens mure dog af fire en halv sten med hulmur.

Nedbrydningen af det vestre kirkegårdsdige blev påbegyndt 19. marts 1921. Grundstensnedlæggelsen (i den nordøstre hjørnepille) fandt sted 26. maj samme år, og den ombyggede og udvidede kirke blev taget i brug ved en festgudstjeneste 6. maj 1923. Som arkitektens konduktør på byggepladsen fungerede arkitekt E. Schiørring, Grindsted. Murerarbejdet blev udført af i alt otte lokale muremestre med M. Knudsen som hovedentreprenør. I øvrigt medvirkede tømrermester Plesner Bloch, snedkermestrene Carl Nielsen og Aage Præstegaard, blikkenslagermestrene C. Jensen og N. Feddersen, malermester H. Hansen, glarmester Bertelsen og installatørerne E. Nielsen og K. A. Christensen, alle fra Grindsted.¹⁴

Den velholdte kirke står hvidkalket med undtagelse af den romanske kirkes kvaderstensmurværk. Tagene er tækkede med røde vingetegl, kun det gamle kor har blytag. Over hver af tårnets fire spidsgavle er en brand, endende i en kugle. Indvendig er væggene hvidtede, træloftet er malet, og i gulvet ligger store, røde teglsten.

†KALKMALERIER

Under afrensning af hvidtelagene fremkom o. 1882 kalkmalerier i triumfbuen og på triumfvæggens nordside. De blev undersøgt og til dels aftegnet af Jacob Kornerup, hvorpå de atter blev kalket til. Under kirkens ombygning afdækkedes 1921 et par figurer på skibets nordvæg; de blev aftegnet af H. Lønborg-Jensen. En yngre draperiindramning af altertavlen stod indtil samme tid fremme.

1) Senmiddelalderlige, malet på en pudset bund, er to indvielseskors på henholdsvis triumfbuens søndre vange og triumfvæggen nord for buen (fig. 21). Det sidste er (i blasfemisk øjemed?) omgivet af to koncentriske borter med krydsende rundbuer og ildtunger(?), og tilføjet djæveskikkelser, anbragt som kongerne i de almindelige livs- og lykkehjulsfrem-

stillinger.³⁷ Én ligger under hjulet, én er på vej op og én balancerer øverst. En fjerde djævel, på vej ned fra toppen, har måske været anbragt i vangen, hvor Kornerup fandt levninger af en rød figur. – Udsmykningen stod i rødt og sort.

Sandsynligvis jævnaldrende var mindst tre figurer på skibets nordvæg: En løve med kraftig manke, løftet forben og halen elegant svunget ind mellem bagbenene og op over ryggen (fig. 22). Desuden en ørn, hvoraf der kun fandtes hovedet og en vinge, samt et uspecifiseret dyr med en lang hale, som ud fra forbindelsen med evangelistsymbolerne løve og ørn måske var en okse. Af en yngre(?) indskrift over figurerne var der ifølge H. Lønborg-Jensen bevaret »I H« i versaler. Figurene, der stod med sorte konturer, blev ikke søgt bevaret under den fortsatte ombygning.³⁸

2) Renæssance. På kragbåndet i triumfbuens sydside fandtes 1883 en dekoration bestående af en sort afstribning på profilen og to rækker røde savtakker på selve båndet. Et savtakmønster af tilsvarende karakter var malet langs buen over den gennembrudte åbning til prædikestolen (jfr. fig. 17).

3) 1700'ernes første del? En kalkmalet præsterekketavle nævnes 1766 på »kirkemuren ved koret«, sandsynligvis triumfvæggens nordside.³⁹ Fra samme tid var muligvis et rødt dra-

peri, øverst smykket med et gult bånd bundet i sløjfe, som før kirkens ombygning kunne iagttages bag altertavlen.

INVENTAR

Oversigt. Så godt som alt inventaret i den nuværende kirkebygning er udført i forbindelse med ombygningen 1921-23, efter tegning af arkitekt H. Lønborg-Jensen. Blandt de få undtagelser er den romanske granitfont, der – noget usædvanligt – er udformet som et terningkapitæl. Endnu i brug fra den ældre kirke er desuden en klokke, støbt af Bernt Bodemann i Lybæk 1613, dåbsfadet fra 1600'ernes første del og en dørløj dateret 1652. Alterstagerne er fra o. 1700, mens en alterkalk er skænket af sognepræst Jens Murer i 1701.

Ved kirkens ombygning blev en del ældre inventar-genstande hensat i tårnets mellemstokværk, et rum, der i en årrække fungerede som mødelokale, men som 1989 er indrettet som *kirkemuseum* med udstilling af dels genstandene fra kirken, dels andre eksempler på kirkeinventar, deponeret fra Grindsted museum. Her ses bl.a. resterne af kirkens ældre prædikestol, udført af H. P. S(nedker) 1626. Desuden en ligbære, formentlig fra 1678, og to sæt stolegavle med låger, det ene ifølge en skåret indskrift opsat af sognepræst Jens Murer til hans børn 1700, det andet forsynet med maleri af et landskab med en vulkan, kirkeejeren Gerhard de Lichtenbergs våbenmærke. Den ældre altertavle, fra 1740, er skænket af Lichtenberg og smykket med hans og hans hustrus navne samt våbenskjolde. Snitværket er muligvis udført af Horsens-billedskæreren Jørgen Arentsøn Slache, mens det samtidige maleri er signeret af J. A. Stentzel. Mindre inventar-genstande som en klingpung med skaft fra 17-1800'erne, to tinkander og to gravplader af træ fra 1800'erne, opbevares tillige i museet.

Farvesætning og istandsættelser. Inventaret i den nuværende kirkebygning er farvesat af kunstmaler Harald Munk 1921-23. Af det ældre inventar blev altertavlen udsat til opfriskning i 1862, mens kirke stolene ønskedes malet 1866 og prædikestolen 1873, i begge tilfælde vistnok med egetræsfarve. Samtlige stolestader blev udskiftet 1893-94.

Alterbord (fig. 23), 1921-23, udført af kunstsnedker J. P. Mørck efter tegning af H. Lønborg-Jensen. Forsiden efterligner et romansk antemensale med tolstav langs kanten og spidsovalt midterfelt udfyldt med papir hvorpå trykt Kristusmonogram flankeret af alfa og omega. Mørklakeret med dekorationer i rødbrunt og gyldent, †*Alterbord*, af mursten på granitsokkel

Fig. 22. †Kalkmalet løve, sandsynligvis senmiddelalderlig, på det nuværende kors nordvæg (s. 2239). Akvarel af H. Lønborg-Jensen 1921. 1:10. – †*Wandmalerei, Löwe, wahrscheinlich spätmittelalterlich. Nordwand im heutigen Chor. Aquarell 1921.*

med skråkant, muret op ad korets østgavl.⁴⁰ Bordet havde ifølge Danske Atlas 1769 endnu bevaret en *helgengrav* med marmordække.⁴¹ Øjensynlig blev det dog delvis ommuret i forbindelse med opstillingen af altertavlen 1740. En teglsten med stemplet »SPSG / 1740« (nu i kirkemuseet) skal have været anbragt i et rum (helgengraven?) under en bordplade af eg med rester af malede bogstaver.⁴²

†*Alterniche*, se s. 2231. †*Sidealternicher*, se s. 2232.

†*Alterklæder*. Et ubrugeligt alterklæde nævnes 1676 og 1685, sidstnævnte år dog sammen med et nyt, skænket af sognepræst Michel Jepsens kone.¹⁷ 1700 fandtes et (det samme?) klæde af grøn tobin, dvs. tyndt silkestof¹⁹ og 1768 et af

rød, ulden damask.¹² Såvel 1834 som 1846 trængte et klæde af rødt fløjel til fornyelse.¹⁸

Alterprydelse (fig. 23), 1921-23, udført af kunstsnedker J. P. Mørck efter tegning af H. Lønborg-Jensen. Prydelsen, af forgyldt egetræ, består af et retabel med arkader, der rummer relieffer af Kristus og apostlene, samt et stort krucifiks med sidefigurerne Maria og Johannes. Opsatsen har ligesom alterbordsforsiden et forbillede i de senromanske, gyldne altre.⁴³

(†)*Altertavle* (fig. 26). Kirkens rokokkoaltertavle, ifølge en malet indskrift bekostet af kirkeejeren Gerhard de Lichtenberg 1740, er et ret enkelt, muligvis sammenstykket arbejde bestående af postament og rundbuet storfelt samt konturudsavede sidevinger; det samtidige maleri er nederst til højre signeret J. A. Stentzel.

Postamentet har fremspring med engle, der fra navlen og nedefter er hyllet i oprullede draperier; hænderne er samlet som i bøn (fig. 25). Tilsvarende fremspring til siderne for storfeltet har foranstillede dydehermer i skikkelse af barfodede kvinder i lange, rigt foldede gevandter: Til højre Troen med bog i venstre hånd og rester af et kors i højre, til venstre Kærligheden, der har blottet bryst og hovedtørklæde; hun bærer hjerte og nøgent barn. Hermernes sokler er karnisprofilerede, kapitælerne kompositte. Den kraftige, karnisprofilerede gesims er vinkelknækket med store, runde vaser i vinklerne og den opstandne Kristus, nu uden korsfane,⁴⁴ på toppen. Vingerne er glatte, med en lille, rund vase øverst på den midterste udskæring.

Ifølge Claus Hagen, sognepræst 1728-67, havde Lichtenberg ladet tavlen forfærdige i sin hjemby Horsens.¹² Ud fra denne oplysning virker det rimeligt at foreslå den blandt andet af Lichtenbergs svigerfar anvendte Jørgen Arentsøn Slache som mester for i al fald de skårne figurer.⁴⁵

Stafferingen, som muligvis stammer fra o. 1862, da synet ønskede altertavlen opfrisket,⁴⁶ består af grøn og grå marmorering på postamentets sokkel og gesims samt krongesimsen, grønt⁴⁷ til englenes klæder og vinger, hermernes kapper og kapitæler samt Kristi lændeklæde. Hermernes kjoler er hvide og deres sokler rød-

Fig. 23. Alterparti. Altret, en moderne udgave af de senromanske, gyldne altre, er tegnet af H. Lønborg-Jensen og udført af kunstsnedker J. P. Mørck 1921-23 (s. 2239 og 2240). NE fot. 1989. – *Altar, 1921-23. Der Altar, eine moderne Ausgabe der spätromanischen Goldnen Altäre, wurde von H. Lønborg-Jensen entworfen und von Kunstschnitzer J. P. Mørck ausgeführt.*

Fig. 24. Indre set mod øst. NE fot. 1989. – Innenansicht gegen Osten.

marmorerede, mens vingerne er blå med hvidmalede blade samt våbener for Gerhard de Lichtenberg (til venstre) og hans hustru, Bodil Stefensdatter Hofgaard, til højre. Postamentet har sort bund og giverindskrift i forgyldt kursiv (ord, der hentyder til givnerne, dog med versaler): »Gud glæd Høy-ædle mand, som pryder her dit Tempel, / Hands Dyd her giver skin Patroner til Exempel, / Din Soel gif Maanen Kraft, at dend tiltage maae, / Lad Lichtenberges Lys og Ære viit udslaae! / Bevar dend Dyre Siæl, din Hofgaard, ædle Damme(!), / Her ziirer hun dit Huus, gjør hende Gud! det samme, / Gif hendes Æres Naun hver Dag at blomstre maae! / Lad Stammen tage til, og Ævig for dig staae! / In Julio A° 1740. Past(or) Loc(is) Cl(aus) Haagen«.

I storfeltets nederste del er der med gylden kursiv på sort bund malet: »Nye pagt ved Bordet giøres her / Guds eget Lam skal slagtes / Udgyde Blod for en og hver / for Gud det dyre agtes«; indskriften, som er fordelt med to linier på hver side af et rankeornament, hentyder til

den nadverfremstilling, der optager størstedelen af storfeltet. Maleriet, i olie på træ, 153×106 cm, bærer nederst til højre påskriften: »Pincit J.

A. Stentzel«, jfr. altermaleriet i nabokirken Hejnsvig.⁴⁸ Skildringen, der nøje følger et stik udført af Hieronymus Wierix efter Marten de Vos,⁴⁹ udnytter malerifeltets facon og lader bordet stå under en hvælving. Heri hænger en lysekrone. Rummets flisegulv er gråt, baggrunden brun og bordfællerne klædt i rødt, blåt, gulbrunt og gulgrønt.

Tavlen blev efter kirkens ombygning op-
hængt i tårnet (det nuværende kirkemuseum).

En (senmiddelalderlig?) †*altertavle*, repareret 1684/85¹⁷ og 1700 »gammel og helt brøstfældig«,¹⁹ faldt ned under en gudstjeneste i sognepræst Claus Michelsen Haagens første embedstid (efter 1728).¹² Fra denne eller fra andre (side)altertavler stammede sandsynligvis en del store, delvis forgyldte †*figurer*, Kristus på korset, Maria og andre helgener, som 1766 var hængt under prædikestolen og ved triumfvæggen.⁵⁰

Altersølvet består af dele fra forskellig tid. *Kalken* (fig. 27), fra 1701 med nyere bæger, er udført af Diedrich Hansen Buch i Kolding og skænket af sognepræst Jens Pedersen Murer til minde om hans første hustru Margrethe Pedersdatter Bagger, †1697.⁵¹ 23 cm høj. Den seksdelte fod, på tilsvarende, tunget fodplade, har afsæt over konkav bue og drives derefter op i en konveks bue. Sekskantede skaftled indrammet af profillister og fladrund, sekstunget knop med små, mellemfaldende rudebosser og indridset bladværk på såvel over- som underside. Bægeret, fra 1874, er 1985 forsynet med hældetud.⁵² På fodpladens overside to ens stempler for Didrik Hansen Buch (Bøje 1982 nr. 6575). Fordelt på hvert andet af fodens led, over afsættet, er graveret skriveskrift: »Grenst Kirck 1701 / J(ens) P(edersen) M(urer) / M(argrethe) P(edersdatter) B(agger)«. Under tre af fodpladens tunger er tilføjet: »Nyt Bæger / 1874 / S.H.« (graveret skriveskrift). *Dysken*, fra 1925, er 15 cm i tv.m.; under den 2 cm brede fane er Københavnsmærke (19)25 og gardeinmærke for Christian F. Heise. Fanens overside har graveret hjulkors og graverede versaler: »Grindsted kirke 1925«.

Fig. 25. Engel på (†)altertavlens postamentfremspring, jfr. fig. 26 (s. 2240). NE fot. 1989. – (†)Altar-bild. Sockelvorsprung mit Engel, vgl. Abb. 26.

Fig. 26. (†)Altartavle med malet årstal 1740. Nadvermaleriet er signeret J. A. Stentzel, mens de skårne dele, i alt fald figurerne, måske kan tilskrives Horsens-billedskæreren Jørgen Arentsøn Slache (s. 2240). NE fot. 1989. – (†)Altartavle mit gemaltem Datum 1740. Das Abendmahlsgemälde ist signiert J. A. Stentzel. Die geschnitzten Teile, jedenfalls die Figuren, sind möglicherweise dem Bildschnitzer Jørgen Arentsøn Slache aus Horsens zuzuschreiben.

†Altersæt. En kalk og disk blev stjålet under svenskekrigen 1657-60.⁵³ Sættet erstattedes med et af tin, nævnt i inventarierne 1676-1700.¹⁷ En †disk, samhørende med kalken fra 1701, synes forsvundet i 1900'ernes begyndelse.

Sygesæt, 1920, bestående af kalk, 12,5 cm høj med fladrund knop, hvorpå fire rudebøsser med graverede versaler dannende ordet »Inri«, og disk, 8 cm i tv. med graveret cirkelkors på fanen og Københavnsmærke (19)20 samt guardeinmærke for Christian F. Heise under bunden. Desuden vinbeholder. – Et †sygesæt trængte 1890 til et nyt futteral.¹⁸

Ske af sølv, 14 cm lang, med tre stempler på skaftet: Mestermærke PP(?) for Peter Nikolaj Petersen, Københavns(?)⁵⁴ Københavnsmærke 1935 og guardeinmærke for Jens Sigsgaard. En †ske af sølv tilkom 1896.¹⁴

To oblatæsker, anskaffet i henholdsvis 1920'erne og 1983,⁵⁵ fra den kongelige porcelænsfabrik, 14,5 cm i tv. med guld kors og –kanter. Samhørende med den ældste er en alterkande, 27,5 cm høj, og en skål, tv. 17 cm.

Alterstager (jfr. fig. 23), o. 1700, tidligst nævnt 1768.¹² De 33,5 cm høje stager har rund fod og skaft med snoninger over pæreformat led. – To

Fig. 27. Alterkalk, udført af Diedrich Hansen Buch i Kolding 1701, bægeret fornyet 1874 (s. 2242). NE fot. 1989. – *Kelch von Diedrich Hansen Buch in Kolding 1701. Neue Schale aus dem Jahre 1874.*

hvidmalede *lysattrapper*, anvendt for at undgå udgifter til store stearinlys, står nu i kirkemuseet.

Syvarmede lysestager. 1) (Jfr. fig. 23), Titusstige på trappefod, udført af kunstsmed Knud Eibye, 56,5 cm høj. Ifølge graveret fraktur på oversiden af nederste trin skænket »Til Hans Vilhelm Jensens Minde fra hans Plejeforældre Peder og Vilhelmine Nielsen, Loft – 10. Decbr. 1922«. 2) Af messing, på træfod, samlet højde 68 cm. I rum bag orgelpulpitret, –†*Stage*. 1700 fandtes en sær gammeldags lyserist, gjort af jernblik, hvorpå der kunne sættes fem store og otte små lys,¹⁹ sikkert et senmiddelalderligt lysestel svarende til de bevarede fra bl.a. Øster Hornum og Dal kirker (Ålborg amt).³⁶

To *kandelabre*, 1984, af smedejern, udført og skænket af kunstsmed Otto Frandsen.⁵⁵

†*Alterbog*. Inventariet 1676 nævner en Svanings bibel, dvs. Hans Svanes oktavudgave i fire bind fra 1647.¹⁷

Messehagler. 1) Sandsynligvis anskaffet efter synets ønske 1872, af rødt fløjls med guld kors fra o. 1878.¹⁸ I kirkemuseet. 2-3) 1973,⁵⁷ en grøn og en hvid (brokade), begge med guld kors. 4-5) 1986-87, en lilla og en rød. – †*Messehagler*. Inventarierne 1676 og 1684/85 omtaler en ny hagel, måske den 1700 nævnte af rødt fløjls med sølvgaloner.¹⁷ En hagel af rød plys med sølvgaloner, skænket af den tidligere kirkejer, Christen Linde, var 1768 overført til Hejnsvig kirke og åbenbart erstattet af en rød damaskhagel, ligeledes skænket af Linde.¹² Det var muligvis denne, som fra 1850 ønskedes fornyet.¹⁸

Alterskranken, udført efter tegning af H. Lønborg-Jensen 1923, er femsidede med tovtastavsmykket håndliste. Tovstaven, balustrenes kugler og profiler er forgyldte, det øvrige mørklakeret. †*Alterskranker*. En skranke med knæfald, der 1834 skulle betrækkes med læder og som seksten år efter ønskedes gjort bredere, blev o. 1873 erstattet med en halvcirkulær skranke,⁵⁸ ifølge fotografier af kirken før ombygningen med slanke balustre.

Døbefont (fig. 31), romansk, af grovkornet grå og rød granit, på granitfod fra 1923. Kummen, usædvanligt udformet som terningkapitel med skaftning og tomme, af tovsnoninger omgivne felter,⁵⁹ har en side på 50 cm; højden er 45. I

Fig. 28. Dåbsfad fra 1600'ernes første fjerdedel (s. 2245). NE fot. 1989. – *Taufschale aus dem 1. Viertel des 17. Jahrhunderts.*

Fig. 29-30. Dåbskander af tin. 29. Udført af gørtler F. H. Thiessen o. 1846 (s. 2245). 30. Udført af gørtler Hans Christensen Høy o. 1862 (s. 2245). NE fot. 1991. – *Taufkannen, Zinn, von den Gürtlern F. H. Thiessen, um 1846, und Hans Christensen Høy, um 1862.*

fordybningen, der er uden afløb, er sikkert samtidig med anskaffelsen af et dåbsfad (jfr. ndf.) indsat en egetræsramme. 1882 ønskedes fonten afrenset.¹⁸ Kummen, som før ombygningen stod på en retkantet, muret fod ved korbuens nordre vange (jfr. fig. 50), blev ved nyopstillingen anbragt på en fod, 44 cm høj, udført af stenhugger Carl Petersen, Vejle, som en efterligning af sydportalens oprindelige base (s. 2230). I koret midt for altersranken.

Dåbsfad (fig. 28), 1600'ernes første fjerdedel, af messing, 36 cm i tv. Fadet, der tilsyneladende først er kommet til kirken mellem 1685 og 1700,⁶⁰ er et nederlandsk arbejde med dreven og graveret udsmykning: I bunden ses en springende hjort omgivet af (udviskede) bladranker og på fanen en bølget ranke med store drueklaser og blade med små drue(?)klumper på midten.⁶¹ Nyere reparationer bagpå, kantforstærkning fra 1936.⁶²

Dåbskander. 1) (Fig. 29) anskaffet til brug som alterkande 1846.⁶³ Af tin, udført af gørtler F. H. Thiessen, hvis navn samt året 1812 (da han opnåede borgerskab) er stemplet i låget. Den 32 cm høje kande, en parallel til bl.a. dåbskanden i Hostrup (s. 2047), har buet underdel med inddrejet bånd ved største runding og inddrejet linie ved overgangen til det slanke halsparti. Højt, hvælvet låg og knopformet gæk. I kirkemuseet. 2) (Fig. 30) sandsynligvis anskaffet efter ønske fra synet 1862,¹⁸ af tin, udført af gørtler Hans Christensen Høy, hvis stempel findes på hanken. 25,5 cm høj, chokoladekandeform.⁶⁴ I kirkemuseet. 3) Formentlig fra o. 1923,⁶⁵ udført af Erstad, Århus, og svarende til kander i bl. a. Skovby, Storring og Sønder Galten.⁶⁶ Af messing, 32 cm høj, under bunden Erstads stempel.

Prædikestol, (jfr. fig. 24) 1921-23, udført af snedkermestrene P. Eskildsen og J. Jensen, Grindsted, efter tegning af H. Lønborg-Jensen.

Kurven, i renæssancestil, har seks fag, de to vinkelbøjede om opgangen; svungen underbaldakin, arkadefelter og hjørnesøjler med kanneleerede skafter og joniske kapitæler. Rygskjold. Den regelmæssigt syvsidede himmel har en mere barok udformning med frise hvorover høje topstykker samt svungne bøjler endende i kugle med Kristusfigur; denne er skåret af kunstsnedker J. P. Mørck, København. Undersiden er ved lister inddelt i syv felter omkring en central syvkant; herunder hænger en due, stammende fra Løgumkloster.⁶⁵ Stolen står i lakeret træ med lyserøde, lilla, grå, røde og gyldne ornamenter; arkadefelterne rummer gyldne Jesu-monogrammer i lilla akantusrammer på sort bund. Kurvens postamentfelter har gyldne frakturindskrifter med citater fra Matt. 1,21, Rom. 6,6, Joh. 11,25, Luk. 24,51, Ap.G. 2,4 og Sl. 68,20; i frisefelterne er citater fra Es. 9,6, Es. 53,5, Es. 53,8, Sl. 110,1, Joel 3,1 og Sl. 68,20, mens der i himlens frisefelter er citater fra Matt. 11,15, Luk. 11,28, Joh. 8,47, Joh. 14,23 og Es. 40,8.⁶⁷

Fig. 31. Døbefont bestående af en romansk granitkumme og en fod fra 1923 (s. 2244). NE fot. 1989. – *Taufe mit romanischer Granitkupa; Fuss 1923.*

(†)Prædikestol (fig. 32), på to af den samtidige himmels tre bevarede topstykker dateret 1626 og signeret H. P. S(nedker), en lokal mester, der også har udført prædikestolene i bl.a. Ølgod, Ansager og Fåborg (s. 1542, 1583 og 1766).⁶⁸ Af kurven, måske oprindelig på seks fag,⁶⁹ er bevaret tre fag med relieffer i storfelterne, samt et sandsynligvis nyere fag med glat storfelt. Over den kraftigt profilerede sokkel er postament med dybtliggende felter og fremspring hvorpå bladornamenter i fladt relief; hægestykker formet som englehoveder (et formentlig fornyet).⁷⁰ Søjlerne, foran de glatte afskårne, fladsnitdekorede hjørner, har korintiske kapitæler og prydbælter med beslagværk- og bladornamenter. Gesims svarende til postamentet. Storfelterne rummer arkader med fladsnitsmykkede pilastre og svikler udfyldt af blomster. Under hver bue står et gaffelkors på en baggrund, der under den gennemtrukne vederlagslinie dækkes af ornamentik som på pilastrenes skafter; af de tre korsfæstede, der alle har fuldskæg og lændeklæde, er den midterste, med tornekrone og krydsede fødder, identificeret ved et skriftbånd med Jesu-monogram (INRI) øverst på korsstammen. De øvrige, med udadventde fødder, forklares som røvere ved, at korset på Kristi venstre side står over et bånd med de reliefværker: »ref-ver«. Reliefversaler under de tre kors giver navnene på den stedlige herremand og tiendeforpagter, sognepræsten samt sysselprovsten: »Bendits Narby (Bendix Norby) / Her Mads C(hristensen) Harbo / Clemen Søren(s)en p(rovst)«. I postamentfelterne læses: »Gvds ord / blifver ev/indelig« og i frisefelterne: »Salig ere de / som høre / Gvds ord oc / bevare det«. De sidste to ord (også med reliefversaler) står på det nyere(?), glatte felt.⁷¹

Af (†)himen, der senest 1874 og måske allerede i 1800'ernes første del var henlagt på loftet,⁷² er bevaret tre topstykker (fig. 33a-c); de er kartoucheformede og har arkadefelter med reliefversaler. På de to ses evangelistnavne over henholdsvis stolens udførelsesår og mesterens initialer: »S / Lvcas / Iohan / 1626« og »S / Matev / Marcv / HP S(nedker)«; de har blomster i sviklerne og evangelistsymboler i halvfigur til si-

Fig. 32. (†)Prædikestol, på den samtidige (†)himmels topstykker (fig. 33 a-c) signeret H. P. S(nedker) 1626 (s. 2246). NE fot. 1989. – (†)Kanzel mit der Signatur des H. P. S(nedker) 1626 auf den Aufsätzen des gleichzeitigen (†)Schalldeckels.

derne.⁷³ Det tredje topstykke, med indskriften: »Devs p/rovide/bit / A.P.« og blomster i såvel sviklerne som til siderne, har efter præsteindberetningen 1768 at dømme haft en pendant med inskriptionen: »Memento mori. R.M.«.¹² 1768 omtales endnu en indskrift »oventil«, formentlig på himlens frise: »Saa elskte Gud verden: Han gaf sin enborn søn i døden«.¹²

Kurven står for størstedelen med en egetræsbemaling, formentlig fra o. 1873,⁷⁴ indskriptionerne i postament- og frisefelterne er forgyldte, mens feltet med røveren på Kristi venstre side, der sammen med de flankerende søjler er blevet afrenset i forbindelse med indretningen af kirkesmuseet, fremtræder med grønne, hvide, blå og røde farvespor, måske oprindelige. Søjleskulpturerne er marmorerede i brunt, rødt, hvidt og blå, mens den sandsynligvis samtidige, aldrig overmalede staffing på topstykkerne består af

rødt, grønt og gyldent; indskriptionerne er forgyldte.

Prædikestolen stod før kirkens ombygning ved triumfmurens søndre side, med opgang gennem muren. Kurven, der havde svajet tunderbaldakin, hvilede på en træpille. Efter ombygningen opstillet som talerstol i tårnsalen (det nuværende kirkesmuseum), under (†)altertavlen.

1989 ophængt på vestvæggen.

Stolestader, 1921-23, udført efter tegning af H. Lønborg-Jensen. De har fyldingsrygge og gavle med tresidet topstykke, som på de fire østligste bænke i midtskibet (skåret af Carl Nielsen, Grindsted) er udfyldt af englehoved; gavlenes afdækning er på disse smykket med beslagværk, mens der umiddelbart under topstykket er reliefversaler, på de fire gavle tilsammen: »Anno / d(o)m(i)ni / 1921 / 1923«. Bejdsede med dekorationer i gyldent, blå og hvidt.⁷⁵ – Elleve bænke

Fig. 33 a-c. Topstykker fra (†)prædikestolshimmel, signeret H. P. S(nedker) 1626 (s. 2246). NE fot. 1989. – Aufsätze des (†)Schalldeckels mit der Signatur des H. P. S(nedker) 1626.

af forskellig længde, samhørende med stolestaderne, har gavle bestående af dels oval omgivet af akantusblade, dels stiliseret lilje flankeret af fialer. Bejdsede med dekorationer i gyldent, hvidt, rødt og blå.

(†)Stole. Udformningen af kirkens ældste stoleværk kendes ikke. Efter småreparationer i

årene mellem 1677 og 1682,¹⁷ var stolene endnu 1700 her og der brøstfældige.¹⁹ 1768 fandtes 20 mandsstole, hver med 6-7 pladser, og 22 kvindestole, hvoraf de 17 svarede til mandsstolene, mens fem, i koret, hver havde tre pladser.⁷⁶ 1841 var der til stolestaderne fastgjort to opretstående *hatteknager*.⁷⁷ Kvindestolene blev o. 1862 forsynet med rygstød, mens en forhøjelse af mandsstolene synes at være sket efter 1874, i forbindelse med at præste- og kirkesangerstolen (jfr. ndf.) blev flyttet fra koret til skibets sydøstre hjørne.⁷⁸

Stolene blev efter synets ønske udskiftet 1893-94,⁷⁹ af det nye stoleværk, tegnet af arkitekt L. A. Pedersen, Vejle (jfr. fig. 50), er bevaret tre bænke med halvrunde, muslingskalsmykkede gavltopstykker. De er brunbejdsede.⁸⁰

Ældre stolegavle er desuden bevaret i kirke-museet; af sættene, der stammer fra mindst fire forskellige perioder, har dog kun to med sikkerhed stået i kirken, mens flere er uden proveniens. 1) (Fig. 35) ifølge den skårne indskrift opsat 1700. Sættet, der består af to gavle med fyldingslåge, har let ovale topstykker med relief-skårne blomster af henholdsvis kurvblomst- og ranunkeltype. Bomærker midt på blomsterne har form som dels et delvis lukket kryds, dels et liggende trefald. Indskriften, i kursiv, forløber over begge gavle i deres fulde højde: »Janus Murerus / statui curavit / bisellium hocce / liberis suis / Anno 1700 / Mense Septembri / per Christen Osterson« (Jens Murer lod denne stol opsætte til sine børn i september 1700 af Christen Osterson). Egetræsmalet. Stolen, benævnt præstens stol, stod 1874 i koret, men var i 1900'ernes begyndelse henlagt på loftet.⁸¹ Depositum fra Grindsted Museum (inv. nr. GK 11-12). – 2) (Fig. 36) fra 1730'erne, to gavle med tresidet topstykke og låge med fyldning. Formentlig oprindeligt låsebeslag samt bukkehornshængsler, sekundær udsavning under det ene topstykke. Den sandsynligvis oprindelige staffing består af rødt med hvide blomsterranker på gavlene og grønt på topstykkernes gesimser, samt gult på lågens rammeværk og grønt på lågefyldningens profiler; i fyldingsfeltet (fig. 37) er der på bund malet en hvid kartoucheramme med bar-

Fig. 34. Indre set mod vest. NE fot. 1989. – Innenansicht gegen Westen.

Fig. 35. To stolegavle med tilhørende låge fra en stol, som ifølge den skårne indskrift blev opsat 1700 af sognepræst Jens Murer til hans børn (s. 2248). NE fot. 1989. – *Zwei Gestühlswangen mit Tür eines Gestühls. Laut Inschrift von dem Pfarrer Jens Murer für seine Kinder im Jahre 1700 errichtet.*

nehoved omkring et landskab med en allé til højre, en pinje til venstre, og i baggrunden en vulkan, kirkeejeren Gerhard de Lichtenbergs våbenmærke. Stolen, vistnok identisk med en stol, der 1767 tilhørte præstekonen og som var kirkens eneste malede,¹² var 1874 anbragt i skibet.

Af gavle, der formentlig aldrig har været brugt i kirken, rummer kirkemuseet 1) (fig. 38) 1500'nes slutning. To gavle med fladsnitudsmykning, spiralornamenter under udstemningen til stolesædet og arkader over; de sidste har fremspringende profilkapitæler. Under den ligeledes fremspringende, profilerede gesims er sekundær(?) indskårne versaler, henholdsvis »Ane Knvts« og »Kiersten Nieskon (Nielskone)«. Brungrøn bemaling. Depositum fra Grindsted Museum (inv. nr. 909 a-b). – 2) (Fig. 39) o. 1600, to gavle med fladsnitskåren arkade og tresidet topstykke med tandsnitsmykkede gesims'er og i feltet henholdsvis bladdekoration

og spids blomst over muslingeskal. Egetræsstafferede. Depositum fra Grindsted Museum (inv. nr. GK 8-9). – 3) Muligvis lidt yngre end nr. 2; en gavl med to høj rektangulære fyldinger og tresidet topstykke kantet af æggestav over tandsnit. Egetræsmalet. – 4) (Fig. 40) 1730'rne, to gavle svarende til gavlene på det af Lichtenberg 1732-33 opsatte stoleværk i Nørup kirke, Tørrild hrd., Vejle amt.⁸² Topstykkerne er kartoucheformede med kronede ovalrammer om de delvis sammenskrevne initialer G(erhard) H(an-sen) L(ichtenberg) og B(odil) H(of)G(aard); udsmykningen, i relief, står i grønt, bogstaverne på rød bund og rammeværket på blå. På gavlen med Lichtenbergs initialer er malet en ranke med frugter, bånd og kvaster i gulbrunt på en rødbrun baggrund.⁸³

En †skriftestol fandtes maj 1700 i god stand.¹⁹

Armstol til præsten, 1921-23, efter tegning af H.

Lønborg-Jensen, med udskårne ornamenten.

†*Degnestole*. En degnestol var 1700 delvis brøstfældig.¹⁹ En bogstol til kirkesangeren ønskedes anskaffet 1834. 1872 blev selve kirkesangerstolen foreslået flyttet fra koret til den øverste stol i skibets sydside.¹⁸

†*Skamler til skolebørnene* ønskedes anskaffet 1834.¹⁸ – En †*muret bæk* i våbenhuset blev skadet ved lynnedslag 1760.¹²

†*Knage*, 1600'rne(?), af bronze, formet som et dyrehoved på en lang, vinkelbøjet hals, der er fæstnet til en cirkulær vægplade. Ved Jacob Kornerups besøg i kirken 1883 opsat på korbuens nordre vange og i brug som håndklædeholder.

Dørfløj (fig. 11), 1652, bestående af tre planker sammenholdt af elleve jernrevler (de to fornyede i 1920'rne). To ældre låseplader, den ene muligvis dateret ved det indridsede årstal »1719«; jernplade med håndtag fra 1920'rne,⁸⁴ og mellem den fjerde og femte revle fra oven de pånittede tal: »1652«. Fløjen fik i 1920'rne en ny indfatning og blev indsat i døren til trapperum østligst i skibets sydside, †*Dørfløj*. En ny våbenhusdør anskaffet o. 1847, ønskedes 1865, formentlig forgæves, forandret til en skydedør.¹⁸

En *pengeblok*, formentlig fra 1920'rne, egemalet, er opstillet i skibet til venstre for indgangen.

– To *pengebøsser*, skænket 1929,¹⁴ af messing, fra

Fig. 36. To stolecavle med tilhørende låge fra 1730'rne. Det oprindelige maleri på lågen (jfr. fig. 37) hentyder til kirkeejeren, Gerhard de Lichtenbergs våbenmærke (s. 2248). NE fot. 1989. – *Zwei Gestühlswangen mit Tür aus den dreissiger Jahren des 18. Jahrhunderts. Das ursprüngliche Gemälde auf der Tür weist auf das Wappen des Patrons, Gerhard de Lichtenberg, hin. Vgl. Abb. 37.*

Dansk Paramenthandel. – Af en (†)fattigbøsse fra o. 1900 er bevaret en tavle, sortmalet med brun ramme og hvid fraktur: »De Fattiges Kasse For Trængende uden for Fattigforsørgelsen«. I kirkemuseet.

Klingpung, bestående af skaft fra 17-1800'rne, 118 cm langt med kugleformet greb, og en ny pose af gyldent fløj med sribet for og kvast. I kirkemuseet.

Pulpitur (jfr. fig. 34), 1921-23, med panel fra 1963, jfr. orgel. På det oprindelige postament er gylden fraktur på sort bund: »Lader Eder fylde med Aanden, saa I tale hverandre til med salmer Efes. 5. 18-20«. Panelet fra 1921-23, med indskriften »Trøstigt er mit hjerte, o Gud, jeg vil synge og lege paa harpe ... (Sl. 57, 8-11)« i frise-felterne, er opstillet på pulpituret bag orglet.

Orgel (fig. 34), 1963, med 34 stemmer, tre manualer og pedal, bygget af Frederiksborg Orgelbyggeri ved Troels Krohn, Hillerød. Om-

bygget 1990 af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Rørfløjte 8', Oktav 4', Viola di Gamba 4', Kvint 2 2/3', Oktav 2', Mixtur V, Dulcian 16', Trompet 8'. Rygpositiv: Gedakt 8', Quintatøn 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Waldfløjte 2', Kvint 1 1/3', Scharf IV, Krumhorn 8'; tremulant. Brystværk: Trægedakt 8', Spidsgamba 8', Blokfløjte 4', Quintatøn 2', Principal 1', Sesquialtera II, Cymbel II, Regal 8', Skalmesje 4'; tremulant, svelle. Pedal: Principal 16', Subbas 16', Oktavbas 8', Oktav 4', Nathorn 2', Mixtur III, Basun 16', Trompet 8'. Elektronisk sætzeranlæg med 256 kombinationer (indbygget 1990, orglet havde tidligere én frikombination og én fri pedalkombination), generalcrescendo. Mekanisk traktur, elektrisk registratur, sløjfevindlader.

Fig. 37. Stol fra 1730'rne, detalje af låge med maleri, jfr. fig. 36 (s. 2248). NE fot. 1990. – *Gestühl aus den dreissiger Jahren des 18. Jahrhunderts. Detail von Tür mit Gemälde. Vgl. Abb. 36.*

Tegnet af Rolf Graae og Richard Aas. Hovedværksfacaden har fem pibefelter og en karakteristisk horisontal trompetstemme; herunder er brystværket anbragt, bag facadens svellejalousi (indtil 1990 havde brystværket trinbetjente facadelåger). Hovedværket flankeres af de fritstående pedalhuse, hver med ét stort pibefelt. Rygpositivet, med femdelt facade, er indfældet i pulpiturbrystningen. Orgelhusene er af ubehandlet eg og prydes af forgyldt gitterværk over prospektpiberne. På vestpulpituret, †*Harmonium*, anskaffet 1900. På pulpitur i vest.²¹ †*Orgler*. 1) Anskaffet til afløsning af harmoniet og muligvis placeret sammesteds som dette. Solgtes til missionshuset for 1500 kr.¹⁴ 2) (Fig. 49), 1892, oprindeligt med 14 eller 15 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Frederik Nielsen, Århus, til Frederikshavn kirke, Hjørring amt. Opstillet i Grindsted kirke 1923 af Th. Frobenius & Co., der 1939 udvidede det til 16 stemmer og foretog en omdisponering, der 1948 suppleredes med en mindre dispositionsæn-

dring. Disposition 1923: Manual I: Bordun 16', Principal 8', Rørfløjte 8', Viola di Gamba 8', Oktav 4', Quint 2 2/3', Trompet 8'. Manual II: Gedakt 8', Fugara 8', Aeoline 8', Gedaktfløjte 4', svelle. Pedal: Subbas 16', Gedaktbas 8', Basun 16'.⁸⁵ Disposition 1939: Manual I: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Quint 2 2/3', Oktav 2', Mixtur V, Trompet 8'. Manual II: Rørfløjte 8', Gedaktfløjte 4', Flageolet 2', Larigot 1 1/3'. Pedal: Subbas 16', Gedaktbas 8', Korbas 4', Basun 16'. 1948 udskiftedes Bordun 16' med en Rørfløjte 4'. Mekanisk aktion, sløjfevindlader.¹⁴ Historiserende orgelfacade fra 1923, tegnet af Harald Lønborg-Jensen. På vestpulpituret, opbygget i to orgelhuse, flankerende vestvinduet og forbundet med en svungen portal. Hvert af husene havde ét rektangulært pibefelt, under det nordre havde spillebordet sin plads. Klingende og stumme prospektpiber af sølvbronzeret zink. Spillebord, prospektpiber og dele af facadens træværk er udstillet i kirkemuseet.

Fig. 38-40. Tre par gavle, nu i kirkemuseet, men sikkert uden oprindelig tilknytning til kirken. 38. 1500'ernes slutning (s. 2250). 39. O. 1600 (s. 2250). 40. 1730'erne, med initialer for Gerhard de Lichtenberg og hustru og svarende til de af parret opsatte stole i Nørup kirke, Vejle amt (s. 2250). NE fot. 1989. – *Drei Wangen, jetzt im Kirchenmuseum, aber wahrscheinlich ohne ursprüngliche Verbindung mit der Kirche. Ende des 16. Jahrhunderts. Um 1600. Aus den dreissiger Jahren des 18. Jahrhunderts mit den Initialen für Gerhard de Lichtenberg und seine Frau und gleich dem vom Ehepaar in der Nørup Kirche, Amt Vejle, errichteten Gestühl.*

Seks *salmenummertavler*, 1921-23, rektangulære med profilkanter og tandsnit, hængedråber og trekantgavl brudt omkring et midtspir. Kroge til tal af gyldent metal. Lakerede med dekorationer i gyldent, rødt, blå, lilla og sort. †*Salmenummertavle(r)*. På fotografier af kirkens indre før ombygningen ses en tavle malet med tavlelak og påført salmenumre i kridt.

Fire *præsterækketavler*, skænket i anledning af ombygningen 1921-23, med rektangulært skriftfelt, profilsokkel og topstykke med bue. Rameværket er sort og blå; i buen er malet en roset i blå og guld. Indskriftene, i gylden fraktur, gælder på de tre tavler: »Hejnsvig-Grindsted til 1641. Grindsted-Hejnsvig 1641-1810«, »Grindsted-Grene 1832-1919. Grindsted-Urup 1919-1936. Grindsted-Urup-Nollund 1936-« og »Kaldskapellaner. Residerende kapellaner. Sognepræster«. Den fjerde tavle står tom. – 1982 flyttet fra tårnrummet til sideskibenes vestvæg.⁶² †*Præsterækketavle*, vist fra 1700'ernes første del, kalkmalet, se s. 2239.

Belysningen, for størstedelens vedkommende udført 1921-23 af kunstsmed Eibye, Odense, består af en stor, tikanet krone og fem mindre femkantede (hvoraf en nyere), alle med mønster i gennembrudt arbejde og elpærer.⁸⁶ Desuden lampetter. Hertil kommer tre kroner, af form som jernringe med elpærer i glascylindre; de er sammen med fire lampetter (en bevaret) skænket 1914. I sakristiet, rummet bag orgelpulpeturen og kirkemuseet.²¹

Formentlig fra en (†)*lysekrone* med seks arme, skænket af Christen Krabbe til Urup, †1731,⁴¹ er bevaret en del af en arm med en lyseskål.

Kirkeskib, o. 1923. Orlogsfregatten »Enigheden«, bygget og skænket af Grindsted Ungdomsforening i forbindelse med kirkens ombygning.⁸⁷ – Det fuldriggede skib har sammenrullede råsejl, åbent batteri med 6 kanoner og lukket med 24 (to mangler). Agterspejlet bærer det danske rigsvåben og et navnebånd med versalindskrift og herunder to vinduer flankerende et malet anker. To redningsbåde og ankere; split-

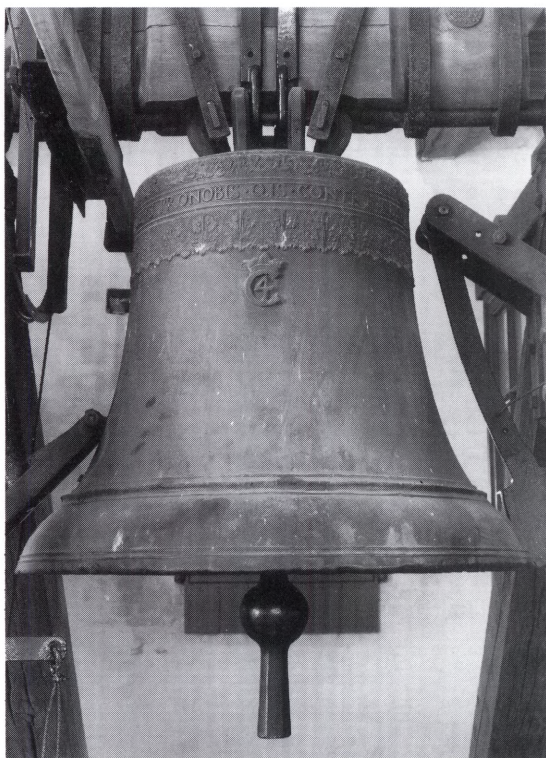

Fig. 41. Klokke nr. 1, 1613, støbt af Bernt Bodemann, Lübeck (s. 2254). NE fot. 1991. – *Glocke Nr. 1, ein Guss des Bernt Bodemanns aus Lübeck, 1613.*

flag i mesanmasten og under gaflen. Skibsdokumenter er nedlagt i skibet.¹⁴ Skroget står sort med hvide portgange, grøn bund samt rød og forgyldt agterspejlsudsmykning. Master, ræer og mærs er blankskrabede. – Ophængt vest i midtskibet.

Ligbåre (fig. 48), måske fra 1678,⁸⁸ forkortet ved afsavning af det ene par bærestænger og i samme side med spor efter et manglende tværbæret. Båren, der nu måler 257 cm i længden og 78 i bredden, har ben med skråstivere; de bevarede bærestænger har indsnævring mod de runde håndgreb. Rester af sort maling. I kirke-museet.

Hestetrucken **ligvogn* (fig. 42) fra 1900'ernes begyndelse, ifølge mærke på hjulkapslerne er disse udført af smedemester Svend Olesen, Grindsted. Baldakinen bæres af fire slanke søjler; den har gesims med reliefskærne ornamenter: på hjørnerne muslingeskal og palmegren under volut, på langsidernes midte englehoved

under muslingeskal mellem volutter. Hjulene, med trykfjedre, har træfælge med jernringe og patentaksler. Sortmalet med udskæringer i sølv, draperi af sort uldent klæde med frynser og kva-ster. Siden 1960'erne på Haderslev museum (vognsamling nr. 75).

Tårnur, 1935, bygget af tårnursfabrikant Bertram Larsen, København; før 1948 med urskiver mod øst, nord og vest, og dette år tillige forsynet med skive mod syd.¹⁴

Klokker. 1) (Fig. 41) 1613,⁸⁹ støbt af Bernt Bodemann, Lübeck. Tvm. 90 cm, om halsen indskrift med reliefversaler: »Si devs pro nobis qvis contra nos Berent Bodemann gos mich zv Lvbeck anno 1613« (Hvis Gud er med os, hvem kan da være mod os (Rom. 8,31). Berent Bodemann støbte mig i Lübeck 1613). Over og under indskriften er akantusborter, på legemet Christian IV.s monogram og på slagringen relief-flister. Ophængt i slyngebom. Før kirkens ombygning 1921-23 i en klokkestabel på kirkegården, jfr. s. 2227. – 2) 1922, støbt af De Smithske Støberier, Ålborg. Tvm. 89 cm, om halsen indskrift i reliefversaler: »Til Grindsted kirke gjorde De Smithske Støberier i Aalborg mig aar 1922. / Kommer, lad os synge for Herren med fryd (Sl. 95,1)«. I vuggebom.

Klokkestol, 1921-23, af eg, med et sæt skråstivere.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) 17-1800'erne (?). Et fragment af en gravsten er indsat i østgavlen.

2) O. 1921-23. Claus Michelsen Haagen, *1697, 1728-67 præst i Grindsted, †11. jan. 1767.

- Versalindskriften er indhugget i et kalkstensfragment, 81×79 cm, af en ældre sten, der lå i midtgangen over Claus Michelsen Haagens begravelse.²¹ Nu opstillet på kirkegården, nord for koret.

Gravfliser (fig. 43 og 44), o. 1773, over barnet Christen Madsen, †1773. »Her under giemes de jordiske legeme paa jorden n(u) i h(i)mmelend s(alig) Cristen Madss(en). / Gud det barn til sig lod føre, forind den skulle regenskab giøre, see Gud han Giorde vel, to[g] sielen i sin gemme

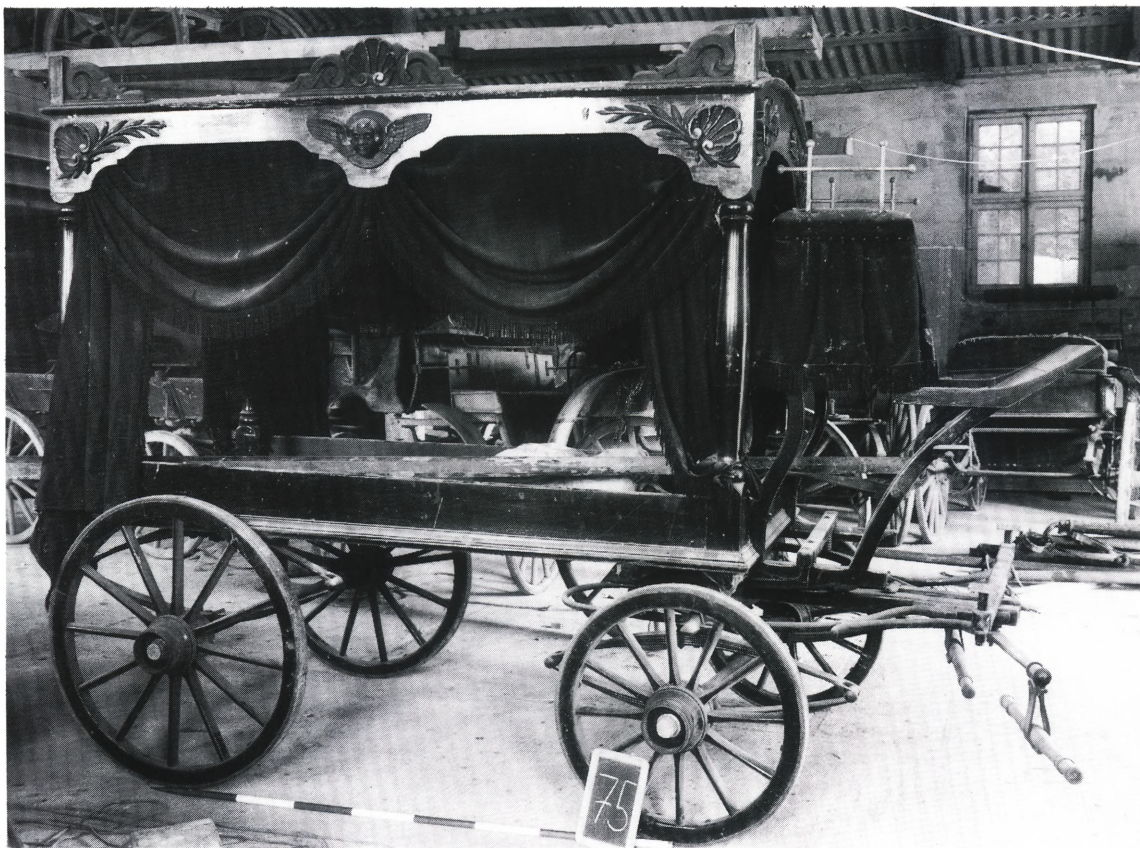

Fig. 42. *Ligvogn, 1900'ernes begyndelse, nu på Haderslev museum (s. 2254). Haderslev museum fot. 1978. – *Leichenwagen, Anfang des 20. Jahrhunderts. Heute im Museum von Haderslev.

hen. Legemet hviler her ind til opstandels fær 1773«.

To røde kalkstensfliser, 42×38 cm, begge med versalindskrift. Første flise bærer et rektangulært indskriftfelt med svejfede hjørner, hvorover et cirkelslag rummer et kronet Jesumonogram flankeret af planteslyng. I de øvre hjørner er grove englehoveder. Indskriften på den anden flise, der foroven er suppleret med ordet »Grindsted«, optager hele flisen. Forneden er indhugget et timeglas og en stærkt forenklet hovedskal. – De to fliser er enkle og grove i udførslen og skyldes sandsynligvis en lokal stenhugger. De har oprindeligt ligget sammen i gulvet, givetvis i en træramme. Nu indmuret i østvæggen, i nordre sideskib.

(†)Gravramme, 1600'erne, over Rasmvs Sørensen, »...lewet i ætteskab i 43 aar, hafde 3 søn...«. Af gravrammen er kun bevaret to

ufuldstændige bjælker, bredde 18 cm, længde henholdsvis 156 cm og 133 cm. Versalindskriften er indrammet og afsluttes på den længste bjælke af et stiliseret planteornament. Bjælkerne har rester af en tappet tværbjælke, og indskriften er imod sædvane vendt ud ad. – Rammens oprindelse er ukendt; den stammer dog muligvis fra Grindsted kirke. Nu i kirkemuseet (depositem fra Grindsted Museum, inv. nr. 707).

Nogle †gravtræer lå 1768 på kirkegården.¹²

En (†)gravkrypt for herregården Urup blev i begyndelsen af 1600'erne indrettet i korets nordvestre hjørne. Krypten, der fortsat var i brug i slutningen af 1700'erne, blev lukket med et betondække under arkitekt H. Lønborg-Jensens ombygning af kirken 1921-23 og rummede da endnu 16 †kister, heraf otte barnekister. Fire var af egetræ (jfr. †kisteplade nr. 2), en af fyrretræ (jfr. †kisteplade nr. 3) og en var betrukket med

Fig. 43-44. Gravfliser over barnet Christen Madsen †1773 (s. 2254). NE fot. 1989. – *Grabfliesen für das Kind Christen Madsen, gest. 1773.*

læder. Ifølge Danske Atlas⁴¹ rummede en af kisterne liget af Bendix Norbye til Urup, †1688.

Af kisteplader fra gravkrypten er kun én bevaret, mens indskriften på fem nu forsvundne plader kendes.

Kisteplade, o. 1776, over Christopher Sølling, søn af sognepræst Christopher Sølling, †1776. »Her i...giemes de jordiske rester...salig barn...Christopher Sølling som fød i Grindste(d) præstegaard d. 11. november 1776, døde den 14. nov: nest ved følgende †*epitaphium*. Saa snart jeg var frembragt til verden af min moder, blev jeg i graven lagt ved siden af min broder, kun fire dages tid jeg verdens onde led. Nu ser Guds ansigt blid og ey af onde ved«. En om-løbende indskrift, sandsynligvis om forældrene, er næsten ulæselig: »...Sølling...Magdalena Sølling«. – Den høj ovale, hvælvede og forgyldte tinplade, 24×15 cm, har rester af påmalet skrivekrift i sort og bærer øverst en gennembrudt krone. I kirkemuseet (depositum fra Herning Museum, nr. 11-1921).

†*Kisteplader*. 1) O. 1680. »Her under hviller Høyædle oc Welbaarne Mand S. Ennevold

Munch till Wrup (Urup), som er fød paa Havgaard i Jylland i Rens Herred A(nn)o 1623 den 25. Jann: oc bode oc døde her paa Wrup A(nn)o 1680 den 3. Febr:«. – Messingpladen befandt sig endnu i 1770'rne i gravkrypten.⁹⁰

2) O. 1749, over Karen Sophie Møller, †1749.⁹¹

3) O. 1772. »Herunder skiules Det Som Kand skiules. Det er De jordiske Levninger Af Den i Livet velædle og Himmelsindede, Nu hos Gud Himmelsalige Madamme: Madame Birgitte Sophie Møller. Født i store Modvig 1688 af Adelige Forældre: Faderen Peder Munk, Moderen Velædle og Velbyrdige Frue Birgitte Krabbe. Kom i Ægteskab 1717 med Velædle Peder Andersen Møller Paa Urup Gaard. Døde i Lille Modvig d. 22. December 1772 I hendes Alders 85. Aar«. En blyplade.²

4) O. 1775. »Lev vel, Niels Christian. Din Sjæl selv Jesus gjemte. Til barn han tog dig an, i sygdom dig ej glemte. Led her smerter nok, nu ere de forbi, da du blandt Engles flok fra Ondt er evig fri«. – Afdøde var søn af sognepræst Christopher Sølling.²¹

5) O. 1772, over »K[aren] S[ophie] M[ads] D[atter] A[nn]o 1772«. Kistepladen bar desuden timeglas samt gravvers: »Ak, den herlighed og glæde mig alt for øjne lagt. Nu skal Gud mig snar i klæde med den hvide engledragt. Med den gyldent ærers krone skal jeg stå for Lammets trone, og der sådan glæde er, som ej Ende tage kand«. ⁹²

Fra gravkrypten stammer også en **kvindehue* (fig. 47), fra 1700'rne, af brunt blomstret silke. Lighuen er syet af to stykker og har rynkebånd og bort. Sammen med resterne af en **mandshue*, i gulbrunt strikket uldtøj, blev den fjernet fra graven i forbindelse med kirkens ombygning 1921-23. Nu i NM2 (inv. nr. D10318).

(†)Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 45) o. 1861, over Niels Krisjan Kristansen, *17. feb. 1788 i Sønderby, Grindsted sogn, †25. dec. 1861 i Grindsted. – Af det simple gravminde er bevaret en oval egetræsplade, 17×36 cm, med forhøjet skriveskrift, optrukket med sort. På bagsiden er spor efter fæstnelse af en nu forsvunden træstøtte. – I kirkemuseet.

2) (Fig. 46) o. 1877, over Ane Marie Kristensen, *17. maj 1844 i Dal, †28. nov. 1877 samme steds. Gravvers. – Som nr. 1, 18×42 cm, dog er pladen forsynet med små, drejede knopper i siderne. I kirkemuseet.

(†)Støbejernsmonumenter. 1) O. 1859, over pastor N. M. Blach, *22. maj 1803, †28. april 1859. Gravvers. Kursiv. – Den ovale, sortmalede støbejernsplade, 35,5×26 cm, har udsvejfninger samt huller til fæstnelse på et nu forsvundet støbejernsgitter (sammen med nr. 2), formentlig på de bageste fag. I kirkemuseet.

2) O. 1864. »Her under hviler ved sin ægtefælles side (jfr. nr. 1)« Caroline Blach, født Christensen, *11. dec. 1815, †12. sept. 1864. Gravvers. Kursiv. – Form og placering som nr. 1.

Støbejernskors. 1) O. 1864, over Jørgen Sørensen, *11. marts 1787 i Eg, †19. sept. samme steds. Gravvers på bagsiden. Kursiv og antikva (navn). – Korset, 95×67 cm, har trepas-formede korsender med fransk lilje, også på bagsiden. Nedstukket i jorden. Korset står sammen med nr. 2 og en sort granitstele over Søren Jørgensens familiegravsted, Eg, syd for tårnet.

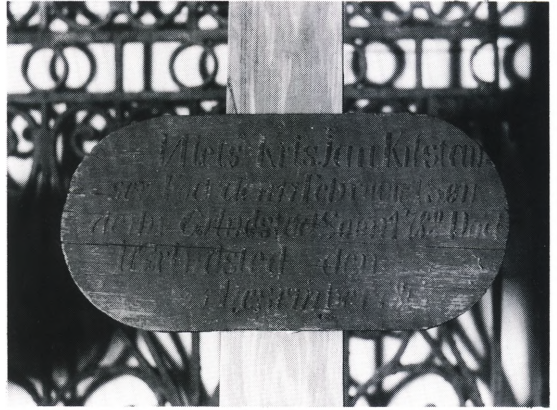

Fig. 45. (†)Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1861, over Niels Kristian Kristiansen, †1861 (s. 2257). UK fot. 1990. – (†)Friedhofsdenkmal Nr. 1 für Niels Kristian Kristiansen, gest. 1861. Um 1861.

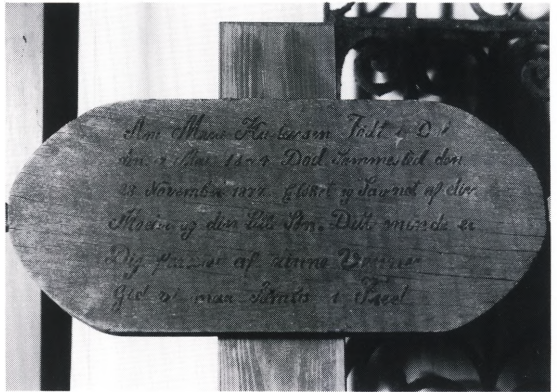

Fig. 46. (†)Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1877, over Ane Marie Kristensen, †1877 (s. 2257). UK fot. 1990. – (†)Friedhofsdenkmal Nr. 2 für Ane Marie Kristensen, gest. 1877. Um 1877.

2) O. 1883, over Mette Hansdatter, *1. dec. 1801 i Ølgod, †1. feb. 1883 i Eg. – Form og placering som nr. 1.

Smedejernsgitter, o. 1850, omkring to sorte granitmonumenter over (først afdøde) Niels P. Henriksen, *1856, †1922. – Det sortmalede gitter, 78 cm højt, 3×5 fag, er udfyldt af tremmer, brudt af en volutfrise, og har spir i form af stilserede liljer samt kugler. På cementsokkel. – Syd for tårnet.

(†)Smedejernsgitter, o. 1850. De to bevarede fag, 101 cm høje, er udfyldt af volut-former og franske liljer, foroven afgrænset af en cirkelslagsfrise, forneden af en frise med rektangler. Rester af sølvmalning. – Nu i kirkemuseet.

Fig. 47. Kvindehue, 1700'rne, fra (†)gravkrypten i koret (s. 2257). NE fot. 1989. – *Frauenhaube, 18. Jahrhundert. Aus der (†)Krypta unter dem Chor.*

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Grindsted kirkes Liber daticus 1908f. Grindsted kirkes menighedsrådsprotokol 1903-23. Synsprotokol 1924-86. – *Rigsarkivet.* DaKanc. B. 184d. Seks års kirkeregnskaber, 1614-20. – *LA Vib.* Ribe bispearkiv. Regnskaber for Jelling syssel provstis kirker 1676-86 (C 4.1388).

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 1889, 81-89. – *Notebøger.* Søren Abildgaard, VIII, 11. C. M. Smidt, LXXXIII, 3-5. – *Indberetninger.* J. Helms 1874 (bygning, inventar), Jacob Kornerup 1883 (kalkmalerier), J. Glavind 1921 (kalkmalerier), Birgit Als Hansen 1985 (undersøgelse af fundament). *Grindsted museum.* Manual til udstilling i kirkemuseet, ved Anette Tonn-Pedersen 1989.

Tegninger og opmålinger. NM2. Akvareller af kalkmalerier og bronzeknager ved Jacob Kornerup 1883. Skitse af kalkmalet løvefigur og kalke af samme ved H. Lønborg-Jensen 1921. Opmåling af triumfvæggen ved H. Lønborg-Jensen 1921. Plan og tværsnit ved

Henrik Jacobsen 1986. *Grindsted museum.* Forslag til kirkens ombygning, plan og opstalt, ved C. M. Smidt og H. Lønborg-Jensen 1920.

Litteratur. O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Slavs Herred, 1868, s. 30-35. – John M. Møller: Historiske Oplysninger om Slaugs Herred, Kolding 1914, s. 180-88. – H. C. Larsen: Hedens Domkirke, Grindsted 1948. – Samme og A. Chr. Andersen: Strejftog gennem Grindsteds bys og egns historie, 1969, s. 22-32. – Mogens Jensen: Grindsted kirke, i Egnsbogen Grindsted/Billund 1985, s. 29-33.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting og Niels Jørgen Poulsen, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier og inventar ved Ulla Kjær, orgler ved Ole Olesen, og kirkeskib og gravminder ved Vibeke Andersson Møller. Redaktionen afsluttet marts 1991.

¹ Kronens Skøder III, 471. -

² John M. Møller: Historiske Oplysninger om Slaugs Herred, 1914. -

³ RA. DaKanc. A 29. 1726-97. Efterretninger om ejere af kirker og kirketiender. -

⁴ RA. DaKanc. A 30. Fortegnelse over kirkerne og disses ejere 1809. -

⁵ Kirken ejedes 1824 af amtsprovst Høgsbro, 1833 af det Høgsbroske bo. -

⁶ Sognepræst Mads Christensen Harboe fik 10. jan. 1641 (KancBrevb.) kongens tilladelse til at residere i præstegården i Grindsted i stedet for i Hejnsvig. -

⁷ Sml. s. 1025f. -

⁸ Jfr. Niels Jørgen Poulsen: Jyske kirker på Christian IV. s tid. Seks års kirkeregnskaber 1614-20 fra Jelling syssel, i NMarb. 1980, s. 56-66. -

⁹ Pastor Kasbjerg fik 1799 en irettesættelse af stiftsoverigheden, fordi han havde nægtet Sølling nøglen til kirken, når denne skulle hente noget, og fordi han fra prædikestolen havde formanet sognets beboere til ikke at indlade sig i et køb af kirken. Jfr. John M. Møller: Slaugs Herred, 1914, s. 235-36. -

¹⁰ RA. DaKanc. F 54 7 Æ 931/1790, 7 Æ 2840/1790, 8 H 2052/1794, 8 J 3637/1795. -

¹¹ DaSagn III nr. 484. -

¹² LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-69 (C 4.775). -

¹³ Danmarks Runeindskrifter, 1942, s. 82-83. -

¹⁴ H. C. Larsen: Hedens Domkirke, 1948. -

¹⁵ Navnet skyldes sognepræst Emil Clausen, 1920-29. H. C. Larsen og A. Chr. Andersen: Strejftog gennem Grindsted by og egns historie, 1969. -

¹⁶ RA. DaKanc. B 184 d. Seks års kirkeregnskaber fra Jelling syssel, 1614-20. -

¹⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-86 (C 4.1388). -

¹⁸ LA Vib. Ribe amts østre provsti. Synsprotokoller for Anst med flere hrdr. 1828-91 (C 45.4-9). -

¹⁹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

²⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger og syn 1798-1815 (C 4.705-09).

²¹ H. C. Larsen og A. Chr. Andersen: Strejftog gennem Grindsted by og egns historie, 1969.

²² Omsat til gamle mål er skifterne henholdsvis 2, 1¼ og 1½ fod høje. Triumfmuren er 114 cm = 4 fod tyk.

²³ LA Vib. Ribe stift- og købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1812ff. (C 36A.13).

²⁴ Indberetning ved Birgit Als Hansen 1985.

²⁵ Våbenhusets loft lå så lavt, at det skjulte tympanet, der var overmalet med oliefarve.

²⁶ Mackeprang: Jyske Granitportaler, s. 174-75.

²⁷ C. M. Smidt: Notesbog LXXXIII, 13. aug. 1922.

²⁸ Når C. M. Smidt – efter at have udtaget nogle kvadre – fik det indtryk, at nichen var sekundær, skyldes det formodentlig, at murkernen har været forstyrret ved ydersidens omsætning 1815.

²⁹ De hidtil registrerede paralleller omfatter seks kirker i København amt: Hersted-Vester, Måløv, Herslev, Kagstrup (Karlstup), Havdrup og Østed (DK. Kbh. amt s. 488, 621, 663, 1064, 1077 og 1153) samt Store Heddinge (DK. Præstø s. 54ff.), Tjæreby (DK. Sorø s. 924) og Ganløse kirke (DK. Frborg s. 2451). Jfr. endvidere DK. Kbh. amt s. 2168 og 2194. -

³⁰ Således i Karlstrup kirke. -

³¹ Ifølge Uldall sås 1889 »enkelte kvadre, der er huggede hule« indmuret vestligst i skibets nordmur. Disse kan vel have været kilesten fra sidealternicerne. -

³² Harald Langberg: Stavkirker, 1972, s. 56. -

³³ LA Vib. Ribe bispearkiv. Jerlev-Slavs herreder 1542-1778 (C 4.54). -

³⁴ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C - 4.190). -

³⁵ I sommeren 1918 besøgte menighedsrådet kirken i Skiern, der var ombygget af arkitekt Johannes Magdal Nielsen 1915. -

³⁶ De to arkitekter blev af menighedsrådet i november 1920 hver tilbudt 300 kr for deres tegninger. -

Grindsted kirkes menighedsrådsprotokol 1903-23. Ved embedet. -

³⁷ Det usædvanlige i at lade djævlene omgive livs- og lykkehjul har således medført, at Magnus-Petersen (Kalkmalerier, s. 4) fejlagtigt nævner, at der i Grindsted både fandtes et kors omgivet af djævlene – og en lykkehjulsfremstilling. -

³⁸ Ifølge korrespondance i NM var billederne afdækket så tilfældigt, at de var blevet en del beskadiget. -

³⁹ Præsteindberetninger (note 12). Kornerup nævner, at der på triumfmuren nord for korbuen var rester af yngre maling udført med en blanding af hvidtekalk og kønrøg, rimeligvis fra 1700'rne. -

⁴⁰ Ifølge F. Uldall op ad gavlen, foran alternichen. -

⁴¹ DaAtlas, s. 974. -

⁴² H. C. Larsen og A. Chr. Andersen: Strejftog (note 21). Smst. opgives bordets mål til 2 alen 13 tommer× 1 alen 9 tommer× 8 alen 6 tommer. -

⁴³ Et lignende alter, ligeledes udført af Mørck efter tegning af Lønborg-Jensen blev 1926 opstillet i Stenderup, jfr. s. 1598. -

⁴⁴ En fane af blik faldt ned i 1890'rne, jfr. note 21. -

⁴⁵ V. Michelsen: Snedkere og billedskærere i Horsens Snedkerlav 1603-1745, i Synligt og usynligt. Studier tilegnede Otto Norn, 1990, s. 127-41, samt O. Norn: En dansk billedskærer fra senbarokken, i Tilskueren 1937, s. 366-80. -

⁴⁶ En farveprøve, foretaget på englen til højre for postamentet, viser vekslende hvidt, blåt og gult i ansigtet samt rødt og flere nuancer grønt på kjortlen (jfr. note 18). -

⁴⁷ Muligvis dekomponeret uægte forgyldning. -

⁴⁸ J. A. Stentzel er muligvis en søn af Albret Stentzel, der 1713 signerede et nadvermaleri til Erritsø kirke (Elbo hrd., Vejle amt). Denne fik 1709 borgerskab som maler i Fredericia og blev det følgende år gift med Mette Marie Jørgensdatter, med hvem han fik tre børn; han døde 1722. Jfr. Poul Christophersen: Erritsø kirke 1899 – 7. maj – 1949, Fredericia (1949), s. 13 med note 9 s. 34.

⁴⁹ Jfr. Marie Mauquoy-Hendrickx: Les estampes des Wierix conservées au Cabinet des Estampes et de la Bibliothèque Royale Albert Ier. Catalogue raisonné enrichi de notes prises dans diverses autres collections, Bruxelles 1978-79, I, 21.

⁵⁰ Figuren af Kristus på korset kan også tænkes at have været et korbuekrucifiks (jfr. note 12).

⁵¹ Margrethe Bagger blev begravet 12. jan. 1697 (note 14). Jfr. note 12.

⁵² 1872 krævede synet alterkalkens bæger forstørret, jfr. note 18. Kalken blev 1985 repareret hos Erik Sjødahl, København.

⁵³ O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Slavs Herred, 1868, s. 10.

⁵⁴ Fortegnelse udgivet af Guldsmedefagets fællesråd 1976, s. 72.

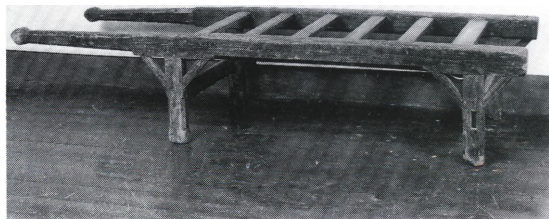

Fig. 48. Ligbære, muligvis fra 1678 (s. 2254). NE fot. 1989. – *Totenbahre, wohl 1678.*

Fig. 49. †Orgel nr. 2, 1892, opstillet i Grindsted kirke 1923 og i forbindelse med nyopstillingen forsynet med en ny facade, tegnet af H. Lønborg-Jensen (s. 2252). Palle Jochumsen fot. 1962. – †Orgel Nr. 2, 1892, errichtet in der Kirche von Grindsted 1923 und in dieser Verbindung mit einem neuen, von H. Lønborg-Jensen entworfenen, Prospekt ausgestattet.

forslag fra 1874 om, at der er tale om en omvendt, tidligere fontefod. -

⁶⁰ I inventaret 1684/85 nævnes intet dåbsfad, mens der 1700 forekommer et messing-dåbsfad, jfr. note 17 og 19. -

⁶¹ Et lignende fad findes i Øster Egesborg, jfr. DK. Præstø s. 936. Drueklumperne, som mangler på dette fads bladranke, findes på et fad i Stiaer, DK. Århus s. 2097. -

⁶² Synsprotokol 1924-86. -

⁶³ Jfr. note 18. På et foto af den gamle kirkes indre, gengivet i Larsen s. 11, ses kanden stående på alterbordet. -

⁶⁴ Jfr. H. Rasmussen: Gammelt dansk tin, 1987, s. 48f. -

⁶⁵ Kanden ses på et fotografi fra senest 1948, Larsen, 1948, s. 52. -

⁶⁶ DK. Århus s. 1978, 2073 og 2110. Typen er den såkaldte nr. 2.

⁶⁷ Samtlige indskrifter er gengivet hos Larsen, 1948, s. 53f.

⁶⁸ Snedkeren, hvis navn muligvis var Hans Pedersen, jfr. s. 1542 med note 71, har udover de lidt afvigende prædikestole i Sneum og Vilslev (Gørding hrd.), muligvis udført dele af altertavlerne i Bredsten og Randbøl (Tørrild hrd., Vejle amt).

⁶⁹ Ifølge præsteindberetningen 1767 (note 12), var prædikestolen sekskantet. Det fremgår dog ikke, om dette både gælder kurv og himmel eller kun en af delene, og da snarest himlen; således synes der bl.a. ikke at mangle noget af kurvens 1767 citerede indskrifter på de nuværende fag, jfr. ndf.

⁷⁰ På et foto optaget under kirkens ombygning (NM) har prædikestolen desuden hængestykker med flad-snitsskåret beslagværk.

⁷¹ I alle indskrifter er flere bogstaver sammenskrevne.

⁷² At (dele af) himlen ligger på loftet, er først omtalt af John M. Møller 1914. Himlen må allerede have været fjernet fra stolen i 1874, da J. Helms forgæves så efter det 1767 nævnte årstal. Allerede 1814 trængte prædikestolens »krone« til reparation, og dens nedtagning kan være sket enten under en hovedreparation 1815, eller i forbindelse med en omlægning af loftet i 1830'erne, jfr. note 23 og 18.

⁷³ Af de pudsigt naive fremstillinger genkendes Markusløvens hoved på bl.a. postamentet på Ølgod kirkes prædikestol, jfr. s. 1543.

⁷⁴ Et ønske fra synet 1872 om reparation og maling af prædikestolen fandtes afhjulpel 1874, jfr. note 18. Sandsynligvis er denne staffering stolens første fuldt-dækkende.

⁷⁵ En enkelt bæk er oktober 1990 prøvemalet i lilla, rosa og pink.

⁷⁶ Præsteindberetninger (note 12). Det tilføjes, at omtrent hele menigheden kan rummes i kirken, men at det dog ville være godt med et pulpitur til de unge.

⁵⁵ M. Jensen: Grindsted kirke, i Egnsbogen 1985, s. 32. -

⁵⁶ Jfr. Niels-Knud Liebgott: Lys. Lamper, stager og kroner fra middelalder og renæssance, 1973, s. 17f. Stellene består af en jernkasse med lysepigge i bunden og et stativ med stivere til støtte for de tilhørende manchetter, en opbygning, der godt kan forlede til den tanke, at der har været plads til flere typer lys. Begge stel er i Nationalmuseet, sammen med lignende stel fra Tornby, Hjørring amt, og Øse, jfr. s. - 1614. -

⁵⁷ Haglerne er købt for pengegaver givet til kirkens 50-års-jubilæum. -

⁵⁸ Ønsket om knæfaldets fornyelse nævnes 1872, men var først effektueret to år efter, jfr. note 18. -

⁵⁹ For formen, jfr. Mackeprang: Døbefonte, s. 32-33. Blandt de danske fonte findes de med Grindsted nærmest beslægtede på Nordfyn; således afviger fonten i Hundstrup, Salling hrd., kun ved at have hjørnehoveder. Kummens dybde synes at modsige Helms' -

Fig. 50. Udsnit af kirkerummet 1896. Carl Neergaard fot. – *Kircheninneres 1896, Ausschnitt.* -

⁷⁷ Jfr. note 18. Ifølge H. C. Larsen og A. Chr. Andersen 1969 var der tillige fæstnet knager på væggen over sydrækkens stolestader. -

⁷⁸ 1872 og 1887 ønskedes tre gamle stole, måske tre af de tidligere kvindestole, fjernet, jfr. note 18. -

⁷⁹ Allerede 1891 ønskedes nye, egetræsmaledede stole, jfr. note 18. -

⁸⁰ To står i sakristiet, den sidste i rummet bag orgelpulpitret. -

⁸¹ Jfr. Helms 1874 og John M. Møller 1914. Hvorvidt ordet »præstens stol« på dette tidspunkt gjaldt en skriftestol, er uvist, men at stolen næppe oprindeligt blev opsat som skriftestol, antydes af, at der fire måneder før dens tilkomst fandtes en skriftestol »ved magt«, jfr. ndf., samt at ordet børn i betydningen sognebørn er af nyere dato. -

⁸² Om Nørup, jfr. O. Norn: En østjysk billedskærerslægt fra det attende århundrede, i NMArb. 1939, s. 43-54, og samme: Nørup kirkes stolestader, i Den iconographiske Post 1978/2, s. 19-25. -

⁸³ Ifølge John M. Møller 1914 har der tidligere stået stole tilhørende ejerne af sognets hovedgård Urup i koret. Er denne oplysning rigtig, kan det dog ikke afgøres, hvilke – om overhovedet nogen – af de bevarede stolegavle, der kan have hørt hertil. -

⁸⁴ På foto af dørfløjen optaget under kirkens ombygning ses et håndtag af nyere dato, formentlig fra 1800'ernes slutning. Her er desuden indhak, sandsynligvis efter fgangjern. -

⁸⁵ Gengivet efter H. C. Larsen (note 14); pedalet, der ifølge Organist- og Kantorembederne, 1. udg. 1906, havde fire stemmer, figurerer her med kun tre stemmer. -

⁸⁶ Den store krone er efter sigende en kopi af en krone, som H. Lønborg-Jensen havde set i Heidelberg, jfr. Larsen 1948. -

⁸⁷ Henningsen: Kirkeskibe Ribe, s. 358f. -

⁸⁸ Dette år nævnes, at en ny ligbåre var udført, jfr. note 17. -

⁸⁹ 1614 forstrakte Sønder Omme kirke, ved tiendeforpagteren fru Anne Grubbe til Juellingsholm, Grindsted kirke med 40 rdl. til en klokke, jfr. RA, Kirkerghsk. indsendt 1620. -

⁹⁰ S. Abildgaards notebøger, VIII, 11. -

⁹¹ Jfr. note 21. Karen Sophie Møller var gift med Jens Pedersen. -

⁹² Indskriften er citeret efter H. C. Larsen og A. Chr. Andersen 1969. John Møller (note 2) opgiver, at Karen Sophie Madsdatter, datter af Mads Nielsen i Eg, er død 1782 fem dage gammel. -